NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IX. ČÍSLO 3.

V. FLAJŠHANS:

LESŮ PÁN.

Kdo si udělal někdy v létě výlet do Švédska a zkoušel pomalu křídla své švédštiny, nemohl si nevšimnouti zvláštního pořádku slov. Na palubě parníku četl »endast för *I. Klassens* passagerare« (= toliko pro *I. třídy* cestující; druhý pád před jménem, k němuž náleží); jinde »*Sveriges Stats* banor« (= *Švédska státu* dráhy) ... a tak všude četl »Johannes Kyrkan« (sv. Jana kostel), »Regeringsgatan«, »Kungsholmen«, »Skandinavienhistoria« atd.

A když se pak vracel Německem domů a zašel náhodou do biografu, viděl tam »Siegfrieds Tod«, »Krimhildens Rache« a vzpomínal na »der Nibelunge Nôt«, »eins edelen küneges kint« ... A vybavily se mu konečně vzpomínky na gymnasijní četbu, ‚Corn. Taciti Annales', ‚P. Ovidii Nasonis Carmina selecta', ‚C. Jul. Caesaris De bello gallico' ... a tu v něm vznikala pomalu myšlenka, že náš nynější pořádek: »Sebrané spisy Sv. Čecha«, t. j. 2. pád za jménem, k němuž náleží, bude sotva starší, spíše mladší nežli slovosled latinský, švédský nebo německý.

Tento výletník má pravdu. Náš dnešní slovosled je jistě pozdější. Kar. Brugmann, vůdce kdysi školy mladogramatické, ukázal, že tento t. zv. adnominální genitiv stává před svým jménem. Již starý Ind říkal manôr džâjâ (= choť Manuova), zrovna tak Řek a Gót, zrovna tak psaly texty staroněm. (‚Gotes boto' = posel boží), a mluví tak podnes Litvané. Vůbec všechny výrazy přívlastkové (přídavná jména, číslovky, zájmena, 2. pád atd.) kladly se *před* své jméno — jako podnes pravidelně mluvíme ‚mé dítě', ‚třetí řada', bílá paní' atd.

A pro slovanštinu brněnský profesor Vondrák (v své Srovn. mluvn. II, 527—528) ukázal totéž, co Brugmann pro jazyk Indoevropanů; ukázal také, že ještě v textech staročeských jsou ně-

které zbytky, avšak dnes že ovládl způsob opačný: druhý pád klade se nyní z a své jméno. Zůstaly vskutku jenom archaismy.

Nechci se zde šířiti o této otázce místa přívlastkového určení — je to otázka příliš složitá a rozsáhlá; chci zde jen na několika příkladech ukázati, jak je možno i z takových archaismů vytvořiti nové odstíny jazykového výrazu.

Že stával vskutku 2. pád před svým jménem, toho jsou doklady (mimo Vondrákovy) velmi mnohé a ještě dosti pozdní: 1411 píše Hus »n á s i l é učiněnie« (v káz. betlemských 27 rb); o něco později píše Chelčický: »věrných s l i b u o v dánie« (O boji, 97); ke konci XV. století starý letopis: »takových v i n bránie« (St. Letop. 514); r. 1472 čteme »pro h o l d u o v starých nedodánie« (Archiv český VIII, 88); r. 1500: »ž i v o t u o v dávanie« (AČ. V, 91); dvakrát vypovídá 1510 svědek »uťal sem s l a n i n boch« (= kýtu; AČ. XIII, 419); 1514 píše letopis »po dlauhé ř e č i šíření« (Starý Let. 361); později píše pan Lev »žádajíce p r á v a dopomožení« (AČ. XI, 6) atd.

Někdy bývá tento pád od svého jména oddělen ještě jinými slovy: roku 1412 Hus (Výklad I, 190) píše: »neřádné ž e n y s mužem *leženie*«; pan Lev z Rožmitála r. 1533: »co se p e n ě z dotýče *mně puojčeni*« (Archiv český XII, 130); Chelčický horlí: »aby j e h o (totiž ďábla) obnažil lstivá *přikrytie*« (O boji, str. 35); známé nám ještě ‚krveprolití' rozdělil n. př. 1412 Hus (Výklad I, 187): »až d o k r v e s ním *prolitie*« atd.

Jindy stává dvojí genitiv v témž výrazu, a pak zase závislý před řídícím: »Což se K u n s t a tu *postaupeni* dotýče«, čteme 1520 v Archivu českém (I, 113); podobně »což se R u o d u *straceni* dotýče (1523, tamtéž VIII, 235), nebo »co se pak s e n a *shnojenie* dotýče« (1485, t. VIII, 419), nebo »co se t o h o o h n ě *kladeni* dotýče« (1531, AČ. XI, 94) atd. Jindy jsou dva genitivy téhož řádu vedle sebe, na př.: »k o s t e l ó v a k l á š t e r ó v bořenie, o b r a z u o v a o l t á ř u o v bitie« 1420 (Archiv Český III, 209); srovn. nč. ‚věd a umění milovný' atd.

Nicméně jest viděti, přes tuto hojnost dokladů, že tento pořádek slov, 2. pád p ř e d jménem, již ustupuje způsobu novějšímu (klásti jej z a jméno, což vyhovuje lépe logice) a že se starý způsob drží jen v některých archaismech. Bývá to zejména u j m e n odvozených z e s l o v e s: *obilé vezenie:* co se dotýče obilé vezení ven z země 1531, AČ. XI, 94 atd.; *piva vaření, vožení:* což se piva vaření dotýče 31./5. 1497, AČ. V, 474, co se dotýče piva vaření 1526, AČ. VIII, 300; co se piva vozenie dotýče 8/6 1497, AČ. X, 479 atd.; *sukna kraječ:* p. Martin, sukna

kraječ, 31/1 1511, AČ. XIII, 407, sukna kraječi 13/11 1500, AČ. X, 556/7 (často) atd.; *vody vedení:* ani vody vedenie dělati nemá 1500, AČ. V, 215, i při vody vedení 1533, AČ. XII, 172 atd. A některé podobné výrazy zůstaly dosud: *okamženie:* zůstalo podnes; staročesky srostlo a změněno v příslovce ‚okamženě'; *slunce zatměnie:* »stalo se slunce zatměnie« píše k r.1485 Starý Letopis (srv. 242) — dnes zaniklo; *zemětřesení:* zůstalo podnes; *přelíčenie:* »jich listy, přelíčenie i odpory« 1497 (AČ. X, 475), »slyševše s obú stran přelíčenie i smlouvu« 1510 (AČ. XIII, 310); srovn. »až do té pře skonánie« 1482 (AČ. VIII, 402) atd.; *krve prolitie, krve vylitie:* »k krve prolití« vykládá Bartošova kronika 34a, »s krve proléváním« tamže 316; ale již 1422 »všiem krve prolitiem« (AČ. III, 238); r. 1412 píše Hus: »David přísahy krve prolitím nenaplnil« (I, 105); na konci XV. století čteme: »o jeho krve vylitie skonánie« (St. Let. 480); v témž letopisu: »pro jeho nevinné krve vylití svého věrného bratra« (St. Let. 484), nebo: »až do té krve vylití« (St. Let. 482); »až do krve vylitie chceme brániti« — slibují 2. září 1415 čeští páni (= usque ad effusionem sanguinis). A ovšem »Pravenie o božiem umučenie a o jeho svaté krve prolitie« nadepsána je ve XIV. stol. staročeská ‚Summa roudnická'; atd.

Podobně stává druhý pád před svým jménem i jinde. Zpravidla při lidových n á z v e c h b y l i n; lat. ‚herba s. Petri', ‚herba s. Johannnis' atd. slovou skoro bez výjimky v staročeských herbářích, slovnících, glosách atd. ‚svatého D u c h a kořenie', ‚sv. J a n a kořenie', ‚sv. M a ř i e M a n d a l e n y kořenie', ‚sv. M a r k é t y kořenie' atd. (doklady uvádí Geb., Slovník stč., pod heslem ‚koření'); dosud obecný usus zná ‚P a n n y M a r i e slzičky' (Mácha, na konec Máje, 1836, str. 66 praví básničtěji ‚pahorkem panny jsou slzičky zkvétající') atd. Jenom novočeské ‚vousy s v. I v a n a' mají již nový slovosled. Dále při označování n ě k t e r ý c h s v á t k ů: ‚cathedra s. Petri' slula stč. ‚s v. P e t r a stolovánie', ‚Inventio S. Crucis' překládá pravidelně r. 1503 písař »v středu, den s v. k ř í ž e nalezenie« (v Archivu českém XII, 552, 554, 555—558 a j.); podobně touž dobou starý letopisec píše: »tu středu den s v. J a n a h l a v y s t ě t í« (Star. Letop. 522) — a podnes ještě slyšíme určení ‚po P a n n y M a r i e na nebe vzetí' atd. Konečně při některých místních jménech: K r á l o v é Hradec, K r á l o v é Dvůr atp.; stč. i při jiných jménech vlastních, na př.: ‚Sv. Mařie s nebes chvála' (text z konce XIV. stol.) atd. Tyto příklady bylo by ovšem snadno rozmnožiti. Ale nicméně jest jisto, že dnes — mimo archaismy, jež jsme právě uvedli — ustoupil tento 2. pád za své jméno, a to nadobro.

Působení jiných příčin, mimo zřetelnost logickou, je asi vedlejší; ale nicméně jednu přece možno uvésti.

Vedle 2. pádu býval v staré slovanštině a v staré češtině také 3. pád přisvojovací. Ten však byl již časně zatlačen na druhé místo, za své jméno: již v nejstarší slovanštině čteme »pri ischodištiich vodam« (v žaltáři Sinajském I, 3 = při pramenech vod), »ząby grêš'nikom« (v žaltáři Bononském III, 8: »zuby hříšníků«); v starém rukopise Supraslském čteme »boga tvor'ca nebu i zemi i morju«, v nejstarším evangeliáři Zografském »vy este (= jste) sol' zemi« (= sůl země), »dělatele nepravdê« atd. Štítný (Erbenovo vydání str. 14) píše 1376 zrovna tak »odpuštěnie hřiechóm«, »vzkřiešenie mrtvým«, jako staropolská modlitba »odpuszczenie moim wszytkim grzechom« atd. Dlouho se drželo v staré češtině »škrhet zubóm«, až přece tento 3. pád ustoupil druhému: »skřípění zubů«.

Je možné, že se tento 3. pád dostal za své jméno hlavně častým užíváním slov bezpřízvukých, t. zv. enklitik; kdo dlel v létě mezi Jihoslovany na modrém Jadranu, slýchal často ještě srbské nebo chorvatské ‚sin mu' (= ‚jeho syn') s pořádkem ještě původním. Tento jihoslovanský pořádek jeví se již v některých velmi starých památkách slovanských, v rukopise Supraslském na př. (jak uvedl již Miklosich) »bratr ti« (= tvůj bratr) nebo »srd'ce mi« (= mé srdce) atd.

Ale ať již byla příčina taková či onaká, druhý pád se časem octl se svého předního místa vzadu; velice zřetelně to mohl pozorný čtenář viděti na příkladech s »jeho«, »jich«, »její« atd., snesených v loňském ročníku Naší řeči (str. 193—210) Ertlem. Valnou většinou a skoro pravidlem nalezne sice ještě v nich čtenář »jich« p ř e d svým jménem (z Komenského uvedené příklady všechny, taktéž z Klicpery, Čelakovského mají »jich« před svým jménem) — a ovšem ještě častěji by se nalezly takové doklady ve verších jambických (na př. Čech, jemuž jistě zněly ruské verše — na př. Puškinův ‚ich pokolêňje minovalos' — v duši, píše v úvodě k Michalovicovi: »jich dumy hrdinské i mužná hesla a — víry jejich něhu plápolnou«). Ale mluvnice a jejich pisatelé neznají již rozdílu mezi »syn jeho« a »jeho syn« — obojí pořádek již se řídí jinými pravidly, slohovými nebo libozvukovými, nežli jsme četli právě z dějin jazyka.*) — —

*) Na př. v nejstarších našich textech jazykových nalezneme sotva jednou nebo dvakrát při ‚jeho', ‚ho' tento druhý pád za slovem — na př. »mysl ho« v Alexandreidě (zlomek Budějov. 3. 24); jinak pravidlem čteme, i tyto krátké tvary, před jménem: »o jho rově« (legenda o Apoštolích, zlomek Šafaříkův, v. 37), »ho syn« (v apokryfu o Jidáši, text musejní, v. 14).

Za všechny mluvnice naše může mluviti starý Dobrovský (1809, Lehrgebäude, 396 = 1819, 323): »Der regierte Genitiv steht gewöhnlich n a c h dem Worte, von welchem er regiert wird, wie kus chleba, libra másla, hojnost aurod; er kann aber auch v o r demselben stehen: díků činění, okamžení, zemětřesení, krve prolití, skrze tebe, všech spasitele; tobě všech věcí učiniteli . . .«

Ale vedle mluvy obyčejné, všední, a vedle mluvnic, jež ji zaznamenávají a uzákoňují, jest ještě mluva velikých básníků, tvůrců jazyka — a ta mnohdy ukládá své nové zákony jazyku bez odvolání. Jeden takový veliký básník vzkřísil r. 1836, koncem dubna, starý a zaniklý již pořádek slov, právě vzpomenutý, z mrtvých. Byl to M á c h a.**)

V svých básnických prvotinách (Čeští spisovatelé XIX. věku, Mácha, II) má někdy v jedné básni druhý pád p ř e d jménem příslušným (str. 12—13, Těžkomyslnost: »vlasti modré hory«, »jinošství . . . brány«, »želů mrak«, »snů ráji«, »touhy slze«), jindy v druhé zase z a jménem (str. 13—14: »Na úmrtí českého básníka«, »pláčem moře«, »lkáním Vltavy«, »šeptem hájů«, »láska Čechů«), ale v jeho Máji nalézáme tento chaos již spjat pevnými zákony.

Předkládám zde několik čísel. Nesmíme při nich zapomínati, že před sto lety již, tak jako dnes, měl druhý pád své místo z a jménem; že tedy ani Mácha se nedovedl ubrániti vlivu živé řeči a že m u s i l — i proti svému novému pravidlu — někde položiti druhý pád z a jméno příslušné. Pravidlo však vysvitne přece velmi jasně.

Všech případů, kde klade Mácha druhý pád dnešním způsobem za jméno (tedy na př. ‚v hlubinách vody', ‚svůdce dívky padlé', ‚s výše hory' atd.), je celkem 54. Z nich je však 11 případů, kde stojí takový výraz na konci verše tak, že dvouslabičné (nebo víceslabičné) jméno předchází a jednoslabičný druhý pád verš zavírá; tedy verše typu ‚Nad d á l k o u temných *hor*', o b r a z co bílých *měst*' (a podobně ‚stíny vln', ‚temno hor', ‚jméno jich' atd.). Těchto 11 případů je mluvnicky ovšem odchylkou od usu Máchova, ale shoduje se rytmicky a foneticky s oblíbeným jeho typem; vlastních a skutečných odchylek, typu opačného (kde

»jho daří« (v zlomku o seslání sv. Ducha, v. 88) atd. (viz Gebauer, Slovn. stč.) — a zrovna tak, bez výjimky, v nejstarších příslovích: »jeho mátě a má mátě sobě vlastní ženy«, »lepší jest jeho malík než ty všecken«, »každému jest jeho měšec míl a mně můj«, »žádného skřivánka není, aby na jeho hlavě nebyla chocholka« atd. (doklady v. v mých Příslovích).

**) Něco z toho, co je zde vyloženo níže, pozoroval již 1907 F. V. Krejčí (K. H. Mácha, 102—105); ale vlastní podstata věci mu zůstala utajena.

jednoslabičné jméno předchází, víceslabičný druhý pád následuje, jako: ‚zrak vězně', ‚dny mladosti', ‚v hloub myšlenek'), je všeho všudy jenom s e d m.

Jinak klade Mácha (ve 118 případech) druhý pád p ř e d řídící jméno. Prostých takových případů (typ veršů jako ‚ohromna ptáka peruť dlouhá' nebo ‚zemřelých myšlenka poslední') jest 26 — a takové případy nalezneme i jinde, na př. u Čelakovského (Růže stolistá: ‚Nepaměti do propasti') atd. Ale tyto případy Máj nekarakterisují; jsou to naopak případy, jejichž 11 fonetických blíženců jsme právě poznali, t. j. taková zakončení veršů, kde dvouslabičný (nebo víceslabičný) druhý pád předchází a jednoslabičné jméno následující za ním verš zavírá; tedy typ »l e s ů p á n« (tento výraz sám se opakuje sedmkrát) nebo »lásky čas« (opakováno pětkrát). Těchto dokladů je celkem 92, a ježto mají paralelu i v 11 odchylkách, je patrno, že důvodem tohoto pořádku slov nebyly snad tendence gramatické, nýbrž hudební sluch Máchův. Sem náleží pak kouzelně krásné verše, jako ‚Ouplné lůny krásná tvář' (opakováno), ‚Jasna měsíce světlá noc' (opakováno), nebo ‚Hluboké noci němý stín' atd.; sem náleží případ, kde jsou tak řaděny za sebou dva genitivy: »strážce lampy rudá zář« (str. 34), nebo kde jsou genitivy hromaděny: »vod i větrů zpěv« (str. 38) A ovšem sem náleží slavná (pak opětovaná) apostrofa z konce Máje se svými rčeními: »časů vztek«, »věků děj«, »vody klín«, »strůny zvuk«, »bojů hluk«, »harfy tón«, »hvězdy svit«, »milenky cit«, »bludice pouť«, »ohně kouř«, »zvonu hlas«, »zemřelých krásný dětinský čas«. Krejčí (Mácha 109) pověděl o těchto řádcích správně: »nemnoho jest těchto veršů, ale stačí na nesmrtelnost.«

A Máj vytvořil pak skutečně novou tradici. »Lesů pán« — výraz, jejž razil skutečně Mácha první — opájí kadencí svých slabik všechny básníky pozdější; podle něho je pak tvořen »světa pán« nejen Bozděchův (Světa pán v županu), ale i Čechův (ve Snech, kde ‚světa pán' obě dobré dušičky, dědečka i babičky, ubytuje do jediné hvězdičky) atd. — a tento pořádek slov vniká znova do jazyka spisovného. Řeč se tak vrací k starému, původnímu pořádku. Čtenář viděl, že podnes obecný jazyk lidu zachoval některé takové výrazy, jako ‚přelíčení', ‚krveprolití', ‚zemětřesení' nebo ‚Panny Marie slzičky' atd.; k nim přibývají z jazyka spisovného pak výrazy jako ‚světa pán' (ačkoli všichni dosud cítíme jeho umělý původ a říkáme jinak pravidlem ‚Pán světa'), ‚času síla' (Heyduk) atd. Nelze pochybovati, že tyto vazby dodávají na určitých místech u dobrých básníků řeči jistého půvabu a že jsou vskutku obohacením a ozdobou jazyka.

DROBNOSTI.

NEJVYŠŠÍ DRÁHA SVĚTA.

V biografu seděla pražská panička s venkovským děvčetem, které patrně po prvé vidělo živé obrázky; aspoň děvčeti a s ním i sousedům bez oddechu všecko vykládala. I všechny »titulky« jí čtla. Byl tam m. j. titul k obrázkům odněkud z Jižní Ameriky, opravdu krásným: »Nejvyšší dráha světa«. Panička titul svědomitě přečtla, ale hned přidala ze svého výklad: »Ví, to je jako nejvyšší dráha *na světě*«, s náležitým důrazem na slovech, jež jsme vyznačili v tisku. Mezi bezděčnými posluchači byl také jeden z členů naší redakce; přiznává se, že za to, že pocítila potřebu takového výkladu, rád by byl paničce stiskl ruku, kdyby to nebylo proti biografovým zvykům (ovšem, ani zvyky biografové nejsou bez výjimek), ačkoli jinak za její výklady přílišnou vděčností naplněn nebyl. Opravdu: proč dnes stále a stále čteme v novinách i jinde o největším stavení Prahy, které má býti v blízké době vybudováno, o největším cukrovaru Čech, o nejšlechetnějším lidumilu světa atd., proč nepíšeme, jako jsme do nepříliš dávných dob psali a jako podnes říkáme, *největší cukrovar v Čechách, nejšlechetnější lidumil na světě?*

Odpověď najdeme jako obyčejně, přeložíme-li si tyto novoty do němčiny: die grösste Zuckerfabrik Böhmens (nebo Böhmens grösste Zuckerfabrik), der edelste Menschenfreund der Welt. Jsou to zkrátka germanismy, jakých se podnes nedopouští Čech, který ještě myslí po česku, na př. venkovan nenakažený řečí ‚pánů' z města. A je to také novota, která se příčí i duchu našeho jazyka; vždyť se čeština přece vyhýbá přemíře přívlastkových genitivů, jakou nalézáme v němčině. Nepatříme k horlivcům, kteří by se báli kdejakého přívlastkového genitivu, kde se čeština na něm ustálila; také nám se nelíbí, píše-li kdo »tajnosti výroby máselné a tvarohové«, jak jsme čtli v překladě kteréhosi německého románu, místo »výroby másla a tvarohu«, ale kde českému jazykovému myšlení odpovídá místo německého genitivu něco jiného, je genitiv opičení po němčině. Říkáme ‚zemská správa politická', ne ‚politická správa země' (politische *Landes*verwaltung), ‚pražská šunka, vídeňský řízek', ne ‚šunka Pražanů, řízek Vídeňanů' (Prager Schinken, Wiener Schnitzel); a do téže kapitoly náleží také, říkáme-li ‚nejvyšší věž v Praze' (anebo ‚nejvyšší pražská věž'), ne ‚nejvyšší věž Prahy'.

Je rozdíl velmi podstatný, označíme-li nějaký předmět genitivem jména státu, země, kraje, obce atd., či určením místa (přídavné jméno má význam širší, může znamenati totéž co genitiv i co určení místa, ale i zde bývají rozdíly). Nejkrásnější zahrada v Praze nebo pražská nemusí býti zahradou Prahy, t. j., jak obyčejně říkáme, zahradou města Prahy: genitiv vyjadřuje skutečnou příslušnost ve smyslu vlastnickém nebo jinak právním, ne pouhé umístění. Divadel v Praze nebo pražských je několik, největší divadlo v Praze nebo pražské je Národní, které však není divadlem (města) Prahy, není tedy také největším divadlem Prahy. Archivů v Praze nebo pražských je také několik, ale jediný Archiv hlav. města Prahy. Městskou spořitelnu Pražskou založila obec král. hl. města Prahy, ručí za všecky vklady a úroky, spravuje ji výbor, který se skládá ze starosty města Prahy a 15 členů volených sborem obecních starších a ze sebe sám volí ředitelstvo; je to spořitelna pražská (právě tak jako Česká spořitelna), je v Praze, ale není to spořitelna města Prahy, nýbrž ústav samostatný. Presidentů je v republice Československé až nazbyt, ale jediný president republiky Československé. A mluvíme-li o dílech světa nebo o celém světě, tedy o něčem, kde aspoň dnes ještě nelze mluviti o nějakém skutečném poměru právním, měli bychom následovati příkladu, jejž nám dává starý zvyk naší mateřštiny, a užíti genetivu jen v podobenství, kde obrazně chceme naznačiti podobnost s právním poměrem, jaký vyjadřujeme genitivem. Mohli bychom osobu, která by dobrodiním svého ducha zahrnovala celý svět, nazvati příslušníkem nebo občanem celého světa, můžeme o Paříži mluviti jako o hlavním městě Evropy, Londýn je největší město na světě, anebo, chceme-li již říci, že v něm má náš celý svět své největší město jako naše republika v Praze, může býti nazván i největším městem našeho světa, ale mluviti o největší dráze světa v Jižní Americe je právě tak směšné, jako kdybychom řekli, že tam má svět svou nejvyšší dráhu.

BUNKAČ, BUNKEL, BASA.

Podle zprávy p. odb. uč. F. H. z Frenštátu říkají vězení na Valašsku *bunkel* a na Hlučínsku *bunkač*. *Bunkel* a *bunkač* jsou patrně obměny slov *bukel* a *bukač* s vloženou hláskou *n*, která se v slovech původu onomatopoetického vyskytuje velmi často, tvoříc dubleta jako *brčeti* — *brnčeti*, *frčeti* — *frnčeti*, *drčeti* — *drnčeti*, (vy)*zuknouti* — (vy)*zunknouti*, *bzučeti* — *bzunčeti* a podle nich i *zvučeti* — *zvunčeti* (co tak mocně zvunčelo? Bart. NP. 293) atd. *Bukáč* nebo (snad častěji ještě) *bukál* je pak známý

»hudební nástroj venkovských dětí, jímž doprovázívají rytmicky svoje koledování. Je to obyčejně džbán nebo hrnec potažený měchýřem na způsob bubnu, v jehož středu je upevněn žíněný provázek ze dvou pramínků; při koledě vezme chlapec nádobu mezi kolena, a naslině prsty, drhne jimi po žíni vzhůru střídavě pravou a levou rukou a vyluzuje tak zvuk, od něhož právě bukál dostal jméno (Erb. Pís. 1864, 38).*)

Tento nevinný dětský nástroj dostal se ke cti býti eufemistickým výrazem pro vězení asi zásluhou naší *basy*. Kdo je v base, přišel do basy nebo dostal basu, »*bručí*«. Bručení je zjevné tertium comparationis (společný znak), které dalo možnost k tomu, aby byla »basa« nahrazena »bunkačem, bunkelem«. Jest ovšem otázka, jak sloveso *bručeti* a podst. jméno *basa* nabyly významu, ‚seděti ve vězení' a ‚vězení'. Podobné výrazy nalézáme i v jiných jazycích; je to zejména něm. *brummen* (= bručeti) a franc. *mettre au violon* (= dáti do basy). Něm. *brummen* v tomto významu vykládají slovníky německé (na př. Heyne) tím způsobem, že podnět k tomu zavdala představa medvěda v kleci, podporovaná ještě tím, že se slova Bär užívalo také na označení dluhu (Bären anbinden = dělati dluhy). Franc. *mettre au violon* vzniklo pak (podle slovníku Hatzfeldova-Darmsteterova) odtud, že zamřížovaná okénka vězení připomínala struny na houslích. Oba výklady jsou dost násilné a vypadají na první pohled jako výklady z nouze.

Pro naši *basu* lze najíti cestičku schůdnější. Ukazuje na ni lidové rčení »jdi na basu« (Kott 5, 950 z Náchodska), které je souznačné s podobnými rčeními »jdi na kolo, jdi k šípku« (eufemisticky m. na šibenici NŘ. 4, 81), posílajícími osloveného na některý z těchto prostředků středověké justifikace. Takovým prostředkem se asi míní také *basa* v uvedeném rčení »jdi na basu«. Dostala se do něho asi jako dědička známějších »*housliček*«, jichž se užívalo hojně v někdejším právu útrpném (asi jako skřipce), později jen jako prostředku kárného. Bylo to podle Wintra (Kult. obr. 1, 512) prkno řezané v podobě houslí s úzkými otvory, do nichž se navlékala hlava i obě pěsti vězňovy. Záměna názvů *housle* — *basa* byla velmi snadná; přispíval k tomu vedle podoby zajisté i jistý komický akcent, který basu provází. »Dáti do basy, přijíti do basy« znamenalo tedy zprvu potrestati

---

*) Na Chodsku se takový koledový nástroj jmenuje f a n f r n o c h a »fanfrnoši« jsou i hoši s ním obcházející (J. Št. Baar, Paní komisarka 184, 213 n.); i v Německu je místy podobný zvyk (kdesi jsme čtli, jak na ostrovech ve Východním moři obcházejí tak hoši, Rummler, s hrnci, kterým tam říkají Rummelpott; ta hudba sama se jmenuje slovesem rummeln).

koho (býti potrestán) basou (housličkami), rozšířením významu (se zanikáním tohoto potupného trestu) pak potrestati žalářem, dáti do žaláře, přijíti do žaláře. Tak nabylo slovo basa významu vězení postupem asi týmž, jako franc. *violon* ve rčení »mettre au violon« — neboť tyto prostředky trestné byly mezinárodní (i něm. Geige, Fiedel). Dalším rozpředením obrazného rčení*) přiděláno pak k názvu *basa* (= vězení) sloveso *bručeti* (= býti v base) a k *bručeti* pak názvy *bunkač, bunkel*, jako názvy místa, kde se »bručí«.

TRNOŽKA.

K výkladu slova *trnož* (7, 262) nám dal prof. A. Získal zajímavý doklad. K nářadí, jehož bývalo potřebí při předení, patřívala přeslice, t. tyč, na niž se připevňovala část přediva lněného nebo konopného, které se spřádalo v přízi. Slovo *přeslice* v tomto významu zná již Veleslavín, je to slovo známé i jiným jazykům slov., tedy patrně již praslovanské (jen význam se kolísá mezi pojmy tyče nebo kužele na předivo); patří k němu i rostlinné jméno *přeslička* (Equisetum), pocházející odtud, že klasovitá výtrusnice přesličky sedí na vrcholku lodyhy (zvláště pokud se nevyvinuly listy) jako kužel nebo chuchval přediva na konci přeslice.**) Způsob, jak byla přeslice zařízena, nebýval všude docela stejný, ale snad všude v krajích československých nalézáme společný rys, že byla pevně zadělána do desky malé stoličky, aby stála a zejména aby ji přadlena mohla přidržovati nohou. Na moravském Slovensku je »přaslica« tyč zadělaná do čtyrnohé stoličky s deskou obdélníkovou a na konci je přidělán provázek, kterým se upevňuje chuchval přediva na přeslici nasazený (jak vypadá, našel by čtenář na Niederlově kresbě v Národopisu lidu čsl. 1, 302), jinde se nasazuje na konec tyče kužel dole vyhloubený, okolo něhož se omotalo předivo (»přadlí kužel k přeslici přiložíce předou«, píše Komenský), někde má stolička tvar jiný.

---

*) Srov. podobné rozpřádání v argotických výrazech »ulet, papíre; odprejskni, emaile; kam se vineš, amoletko?« atd.

**) Přádlo je prastarý kus domácí práce lidské a prastará jsou i slova jeho se týkající. Tak i slovo přeslice, jež patří ke skupině slov na -slo (veslo, povříslo, máslo); vykládali je dříve příponou -tlo (maz-tlo atd.), dnes raději příponou -slo (maz-slo; v. Vondrák, Vergl. Gramm. 1, 435). Do téže skupiny patří také o b á s l o (len nebo konopí k předení, otočené na přeslici nebo na kuželi), ze zaniklého tvaru obázati = obvázati, ovázati (jako oběsiti, obrátiti z obvěsiti, obvrátiti a p.). Jungmann je zná ještě z Čelakovského Nár. písní, Kott 7, 2 od Král. Hradce (je jako o., t. měkký, poddajný), čtli jsme je také u Holečka (Naši 5, 466); i o tomto slově by bylo zajímavé věděti, kde ještě žije.

V Mašovicích u Pelhřimova, rodišti prof. Získala, měli stoličky s deskou kruhovou; »byla vždycky třínohá« a na tyčku na konci zaostřenou se nasazoval kužel. A říkalo se tam takové stoličce *trnožka*. Slovo to je zajímavé: jednak svým tvarem podporuje výklad, že slovo *trnož* původně bývalo r. ž. s plným tvarem *trnožě, trnože*, jednak zase potvrzuje, že pův. význam tohoto slova byl »třínožka«. Aspoň nečteme nikde, že by se čtyrnohému tvaru těchto stoliček také říkalo »trnožka«.

Řekli jsme, že přadlena stoličku přidržovala nohou, aby přeslice pevně stála. K str. 304 krásného díla, na něž jsme právě odkázali, je přidán pěkný obrázek M. Gardavské »Přadlena z Topolné« (u Uh. Hradiště); přadlena tam přede na vřeteno, levou nohou se opírá o čtyrnohou desku stoličky a naklání ji, levým kolenem pak přidržuje tyč k hraně lavice, na níž šikmo sedí, patrně proto, aby neměla chuchval předíva přímo nad sebou. A na tom obrázku také vidíme, jak bylo nasnadě tyč, která byla přidávána ke stolu především, aby mu dodávala pevnosti, když se jí užívalo i za oporu nohou sedící osoby, pojmenovati jménem, které znamenalo vlastně nějakou stoličku.

Stolička s přeslicí tvoří celek, třebas to původem i účelem jsou dva různé předměty. Proto není divu, že celek bývá jmenován slovem slušejícím vlastně jen jedné z obou částí. Moravská »přaslica« i mašovská »trnožka« jsou jména stoličky i s přeslicí dohromady.

P. řed. E. Pavelka v Báňské Bystřici zná slovo *trnožka* ze svého rodiště Králové Dvora n. L. jako pojmenování stoličky, na jaké sedávají ženské při dojení, děti u kamen, jaké si dávají staří lidé pod nohy, aby se jim pohodlněji sedělo a p. Tyto »trnožky« ovšem bývají nyní již čtyrnohé, ale zachovávají jméno staré. »Dyž k nám přišel drátař, sed si, dyš to bylouletě, na prah nebo třá na holou zásep, v zejmně na lajc nebo na ternožku ke kamnum«.*) Tato »trnožka« ovšem nyní již bývá čtyrnohá.

Ve Wintrově knize »Český průmysl a obchod v XVI. věku« (1912, str. 409) čteme, jak si pražský hospodský Řehoř Morava došel r. 1538 na řeznického tovaryše Havla, kdy že si vezme za ženu jeho sestru, šenkéřku (sklepnici), u níž celé noci sedával; řezník odpověděl tak, že Morava, »vida ho nezbedného, naňho se jest s trnoží utekl« a ranil ho. Byl pak za to zavřen. Bohužel se nedočítáme, co vlastně ta *trnože* nebo *trnož* byla. Sotva to

*) Tvar l a j c slýchal p. ř. vždy jen ve výraze n a l a j c, jinak se tam říká l a v i c e atd. Slovo z á s e p (vydlážděné místo pod okny) přešlo tam i k Němcům, kteří říkají »die Zâspe« (i z zde vyslovují po česku).

byl dnešní trnož, který by se byl musil od stolu teprve vytrhnouti nebo vylomiti; byla to asi zase nějaká stolice, nejspíše bez lenochu, ale nevíme, byla-li to podnožka či stolice vyšší, byla-li třínohá či čtyrnohá.

POSUDKY A ZPRÁVY.

F. V. Krejčí, *České vzdělání*. Úvahy o jeho podstatě a budoucnosti. (Okna. Knihy zkušeností a úvah. Pořádá Vilém Mathesius. Svazek sedmý.) Nákladem Gustava Voleského, knihkupce a nakladatele v Praze na Královských Vinohradech 1924. Str. 112 za 12 Kč.

Kniha Krejčího se pokouší stanoviti vztah české kultury k ostatním kulturám evropským a ukázati jí cestu, kterou se má bráti v budoucnosti. Pokud promítá Krejčí obraz naší minulosti, lze s ním plně souhlasiti. Víme všichni, jak jsme byli závislí na Němcích nejen politicky, nýbrž i kulturně od dob dávných; nikdo nepopírá, že se v básnictví teprve Lumírovci pokoušeli osvoboditi s úspěchem od tradič. překládání z němčiny a prostřednictvím němčiny, ve vědě pak že se vlastně teprve Masaryk snaží o nové cesty. Jiná je otázka, jak má býti v budoucnosti; tvrdí-li Krejčí, že i nadále budeme nuceni orientovati se kulturou německou a k ní se přimykati, vzbudí tím jistě oprávněný odpor (srov. o tom n. př. 1. a 2. číslo VIII. ročníku Nových Čech). Přes to má kniha Krejčího četné přednosti; k nim třeba přičísti zejména tu, že přesně definuje ty pojmy, o jejichž obsahu by mohl býti čtenář v rozpacích, dříve než s nimi operuje; třeba s těmito definicemi nelze vždy souhlasiti, víme aspoň dobře, co chce říci, a tím se prospěšně liší od četných spisovatelů, kteří čtenáři bývají nesrozumitelní právě proto, že užívají odborných slov v jiném smyslu než obyčejní smrtelníci. Není ovšem naším úkolem posuzovati práci Krejčího po této stránce; chceme jen vytknouti některé kazy v jeho řeči.

F. V. Krejčí patří k autorům, kteří nezanedbávají formální stránky jazyka, ale přes to se u něho tu a tam setkáváme s některými drobnostmi, které — pokud nejsou zaviněny přehlédnutím — ukazují, jak těžko i dobrý spisovatel odvyká chybám, které mu vešly takřka in sucum et sanguinem.

Tak třeba vyčísti nesprávnou kvantitu v slovech zast*a*nce 21 m. zastánce (lépe tvořené slovo je obhájce n. obránce), obh*a*jci 88 m. obhájci, *ú*silovným přáním 23 m. usilovným (od slovesa *u*silovati jako bojovný od bojovati atd.), *ú*silovněji 88, 89 m. usi-

lovněji, zasáhá 22 m. zasahá (a ještě správněji zasahuje), ocitáme se 66, 67 m. ocítáme se. Odchylně od nynějších zásad pravopisných píše K. stotožňuje 9 m. ztotožňuje, sklamati a p. 72 m. zklamati, sprostředkovati 67, sprostředkování 73, sprostředkovatelé 107 m. zprostředkovati atd., *ze* všech stran 22 m. se všech, rovněž tak *z* jedné strany 35 m. s jedné, sleviti *ze* svého zápasu 80 m. se svého. Zbytečná (a i historicky nesprávná) je vokalisace předložky ve výrazech otevírati 89 m. otvírati, *ve* svých 98 m. v svých (svůj k svému, ne *ke* svému); naopak stěží kdo řekne *k* všemu 42 m. ke všemu. Zdvojené hlásky v slovech cizích (které v dnešním pravopise zjednodušujeme) reprodukují se v knize Krejčího velmi nedůsledně; bývá psáno na př. ka*r*iéra 16 (franc. carrière), o*f*icielní 17 (officiel), a*p*arát 18 (apparatus), mi*l*iony 18 (million), a naopak zase kla*ss*ický 6, 24 a j. m. klasický, ko*ll*ektivní 7 m. kolektivní, ba*ll*ady 38 m. balady, proce*ss* 35, gen. ra*ss* 14 m. proces (i Francouzi tu píší procès), ras a dokonce i nive*ll*isační 6, ač tu důvodu ke zdvojenému ll pro nás vlastně ani není (Němci sice píší nive*ll*ieren, ale slovo je původu francouzského a Francouzi sami píší nive*l*er, nive*l*eur atd.).

V skloňování podst. jmen chyb celkem není, což snad ani zvlášť u spisovatele tak vynikajícího není třeba konstatovati. Dvakrát (str. 52, 66) je psáno (s) Francouz*y*, nejspíše přehlédnutím při korektuře, neboť str. 63 je tvar správný: za Francouz*i*. Nedůslednost jakási a neshoda s dnešní praxí je zase v skloňování jmen cizích. K. píše snad důsledně Hein*e*a 85, Goeth*e*a a p. 8 a j., Nietzsch*e*ova 42, Dant*e*a 39 a p., ač říkáme od Goetha (nebo Goethe), Goethovy básně, nietzschovská filosofie atd. U jmen francouzských a anglických (s němým *e*) jsou takovéto tvary ještě méně na místě a ani autor sám se jednotnou zásadou neřídí; píše na př. poznal podle dnešních zásad Baudelair*a* 45 (nom. Baudelair*e*), Brunetièr*a* 51 (nom. Brunetièr*e*), Banvill*a* 73 (nom. Banvill*e*), ale Leconte de l'Isle m. Lecont*a* a nejčastěji Prudhomm*e*a t. m. Prudhomma, Wild*e*a 45 m. Wilda, Carlyl*e*ovo 56 m. Carlylovo atd.

Z jiných tvarových nepřesností upozorňujeme na tyto: Jmenných tvarů adjektivních bývá někdy užito přes míru novočeským usem spisovným stanovenou; na př. je *jasna* 5 m. jasná, *možna* 8 m. možná, jsou *samozřejmy* m. samozřejmé, *zjevny* 54 m. zjevné, jež (věci) s Němci budeme mít *společny* 55, již (věc) máme *společnu* 71 m. společné, společnou. Přivlastňovacího příd. jména místo genitivu bylo by snad lépe užíti ve výraze »u generace *Nerudy* (= Nerudovy) a Vrchlického« 96, kde přivlastňovací přívlastek stojí hned u substantiva; jinak je tomu ovšem ve výraze

»na pokolení Němcové a *Nerudy*«, kde se spíše snese taková harmonie obou genitivů, protože je gen. Nerudy od substantiva oddělen. Tvarů *jichž* a *jejichž* užívá K. promíšeně, na př. *jichž* zář 26, *jichž* úsilí 46, *jichž* jména 51 a j. m. jejichž. Z obecné řeči proskočil do knihy tvar *ho* (vrátit ho (= toto vybočení) 52 m. je.

Mezi slovesnými tvary jsme postřehli tyto odchylky, dnes ovšem dost běžné, ale proto přece nesprávné: proudy poesie vnášejí..., ba *staví* 39, národové *staví* se na vlastní nohy 35 m. stavějí; *přislušice* k slov. plemeni 67 m. příslušejíce, a naopak zase *související* 21, 82 m. souvisící; *udusen* 64 m. udušen, *vymýtěno* 66 m. vymýceno, a zase naopak *ohraženost* 56 a *nahražovati* 109 m. spr. ohrazenost, nahrazovati. Ani novodobý kříženec *opomenouti* 9 m. opominouti tu neschází. *Zprostředkovati* je sloveso dokonavé; proto ve větě »považujeme se za povolány *sprostředkovati* mezi západem a východem« bylo by bývalo lépe užíti buď prostého slovesa prostředkovati anebo běžnějšího dnes zprostředkovávati.

Jak bylo v NŘ. již několikrát vyloženo a připomenuto, je i v nynějším jazyce patrný rozdíl mezi relativy *jenž*, které je rázu individuálního, a *který*, jež je rázu obecného. V knize Krejčího se šetří tohoto rozdílu jen nahodile, leckdy však bývá užito knižnějšího *jenž*, kde by se spíše hodilo *který*, na př.: průměrný český vzdělanec, *jenž* znal zpravidla jen Prahu 49 m. který (t. j. kterýkoli vzdělanec); průměrný český vzdělanec (t. j. takový, *jenž* neměl vyšších ambicí...) 84; tuctový Anglosas, *jenž* po celý týden prohání se... 99. Na vrub cizího vlivu a cizojazyčné četby lze snad přičísti několikero plusquamperfektum, které je v dnešní češtině pomalu už anachronismem: k zničení toho, co *byla vytvořila* 10 m. co vytvořila; z pojmů, jež si *byli utvořili* 14 a j. Z jiných syntaktických zvláštností a odchylek připomínáme nepřesný instrumentál ve větě »uvidíme, je-li *takovým* náš případ« 20 (snad pro větší zřetelnost) m. takový; nespr. akusativ ve výraze »užívati *slovo*« 8 m. slova; a mechanicky (snad) vyplynulý z pera genitiv ve větě »není pro něho jiné kultury než *francouzské*« 36 m. francouzská. Ve výrazech »osamostatnění *se* 39, vyvyšování *se*« 60 je v dané souvislosti zvratné zájmeno načisto zbytečné a tedy podle jazykové praxe (*modlení, klanění* a p.) nemístné; perfektum po spojce *třebas* (třebas byla [jinde v Evropě] vyšší úroveň, nerozhoduje tento normál atd. 65) vzniklo zkřížením dvou souznačných případů »byť byla« a »třeba jest«.

Leckdy se čtenář pozastaví také nad výrazem, jehož forma nebo užití ho buď zarazí anebo ho upomene na výraz správnější,

obvyklejší a vhodnější. Taková slova jsou na př. adjektivum *sečtělý* 103 m. sčetlý; 20 *klamivý* 7 m. mámivý (od mámiti) nebo klamavý, klamný (od klamati); *zahraničná* božstva 68 m. zahraniční; *dvěstěletý* úpadek 29 m. dvousetletý; *Irčan* 34 m. Ir. U příd. jmen cizích, jejichž původ tkví v latinských příd. jménech na -alis, zachovává K. tvar francouzsko-německý a píše důsledně *tradicionelní* 27 (omylem *tradicielní* 32), *racionelní* 31, *oficielní* 17 a j., *intellektuelní* t., *seuxelní* 74 a p.; kde není závady (jako na př. v rozlišeném *materiální — materielní)*, proč neužívati raději forem původnějších než převzatých z druhé ruky a nepsati spíše: tradicionální (n. někdy tradiční), racionální, oficiální, intelektuální, jak se dnes skutečně už velmi často psává a jak k tomu nabádají i příbuzné formy jako racionál, intelektuál atd., intelektuálnost a p.? Z týchž i jiných příčin bychom se přimlouvali, aby se užívalo spíše plných tvarů racionalismus, amerikanismus, konservatismus atd., než francouzských forem (ve franštině ovšem odůvodněných), jichž užívá K., *racionalism* 31, *amerikanism* 53, *konservativism* (str. 15 dokonce *konservatism)* a p., které se příčí naší výslovnosti (srov. osm — osum, sedm — sedum) a kterých ani K. sám nedodržuje *(artismus* 75). Zbytečné jsou v češtině také kombinované tvary *heroický* 9, 32 (heroicus) m. herojský n. *humanitární* (nejlepší obsah klasické německé kultury byl světoobčanský a *humanitární* 31 = humanitaire) m. humanitní.

Pokud jde o užívání slov, přenechali bychom papírovosti jako *dle* 8 a č. a *kol* raději básníkům a psali bychom přirozeně *podle* a *kolem,* jak se skutečně mluví. Zbytečná a nedávná novota, na niž už také v NŘ. často bylo upozorňováno, je záliba Krejčího a j. v předložce *oproti,* kde stačí prosté *proti* (na př. oproti jednomu Angličanu, jenž by básníka chtěl hájit, je vždy devadesát devět, kteří..., 45 a j.) nebo předložka jiná. Stejně nemístná je nemírná záliba v předložce *vůči,* jejíž význam, dosud přece živý, stlačuje se šablonovitě v předložku významu skoro už jen formálního; na př.: německá vnímavost *vůči* cizím kulturám 62 a j. m. k cizím. Nepřesně je užito těchto českých výrazů: (kultura a civilisace) přecházejí do sebe navzájem (!) po *stupnicích* a odstínech 9 m. po stupních (stupnice = škála); téměř u každého (je) zabarveno vzdělání *určitým* sklonem k odbornictví 23 m. jistým; to leželo *druhdy* tak na snadě 65 m. dříve, jindy; (Angličan se kochá v hudbě) jako v ukázkách ducha, jenž jemu *samotnému* chybí 104 m. samému (= à lui même, nikoli à lui seul); abychom měli kam *se* občas *zahlédnout* s láskou 109 m. zahledět (zahlédnout se je možno na př. v zrcadle atd.);

všecko, co platí (!) za *ryze* francouzské 52 znělo by lépe po česku »všecko, co se uznává za čistě francouzské«. Spojce *či* by bylo dobře nechávati její vlastní význam (rozlučovací) a neužívati jí zase šablonovitě místo *nebo, neboli* (důvod *či* záminka 11 a j.); buďme rádi, že můžeme v svém jazyce i tvarem rozlišovati případy, které Němec musí zahrnovati bez rozdílu pod své *oder* nebo Francouz pod své *ou*.

Thema knihy Krejčího, že naše vzdělanost je závislá především na kultuře německé a teprve dále na francouzské a slovanské, potvrzuje místy bohužel i jeho jazyk (ovšem ne jeho samotného), který jeví dost časté stopy vlivu německého a jen nepatrné ohlasy vlivů jiných. Někde je u Krejčího, vzdělaného tak na literatuře německé jako na francouzské, těžko rozhodnouti, jde-li v určitém případě o germanismus či galicismus; to je na př., píše-li: umění *hraje* v jeho životě menší *roli* 55 m. má menší význam, úkol; jsme ochotni učit se od Evropy, *neomezujíce se* na žádný z jejích kulturních typů 62 m. nepřestávajíce na žádném a p.; *bere* podíl na tomto kollektivu 64 m. má podíl, účast a p. Patrnější vliv francouzský bylo by lze vidět, píše-li K. na př.: Čech, *pravil jsem*, německou kulturu odmítá 78 (ai - je dit) m. jak jsem pravil; snad také: spojitost s německým typem *či, chcete-li*, závislost na něm 71 m. anebo, řekněme a p. Rusismus jsme postřehli jen jeden, a to rusismus dnes velmi rozšířený: *dlužno* říci 96 m. třeba, nutno a p. Zato je ovšem germanismů skoro víc, než by na dotvrzení převážného kulturního vlivu němčiny u nás bylo třeba. Je to na př. po stránce gramatické nečeské kladení osob. zájmena on ve funkci podmětu pro Čecha buď zbytečného nebo zase málo výrazného anebo nesprávně umístěného: vzdělání určuje duševní obzor člověka a jeho postavení ve světě; podle něho tvoří si *on* vztahy . . . 26 m. tvoří si člověk; po francouzské kultuře touží a miluje ji, ale jen z dálky, ve svém pravém jádru zůstává mu *ona* nedostupná 77 m. zůstává mu nedostupná; pokud se filosofie týče, nepronikla *ona* dosud do průměrného vzdělání žádného národa 98 m. nepronikla dosud a p. Jiný nečeský způsob užití zájmena je ve výraze »stav asi podobný *onomu* u Němců koncem 18. stol.« 43 m. podobný stavu Němců. Nečeský způsob vyjadřování je také sklon k užívání přídavných jmen s příponou *-telný* v platnosti doplňku; Čech říká sice »to je *viditelné* znamení«, ale neříká, zvláště není-li pokažen dnešní literaturou, »ty hory nejsou odsud *viditelné*«, nýbrž »není je odsud vidět« a p. Ale u K. čteme dost často: Březina byl by *nemyslitelný* bez Baudelaira 74 m. Březinu si nelze myslit, představit a p.; český vzdělanec byl *nerozezna-*

telný od německého 66, 82 m. nebylo ho rozeznati, nikdo by ho byl nerozeznal, byl k nerozeznání; *nepopiratelno (!)* je, že se náš zájem upírá k Anglii 96 m. nelze popírati, nikdo nepopře a p.

Tak bývá i ve výrazech a slovech jednotlivých. Na př.: žena s určitou (!) výší ducha... nepřestala ani v třetí republice *platit za ideál* Francouzky 15 (a jinde přes tu chvíli) m. býti pokládána, uznávána za ideál; k rozlišování obou dochází teprv v novější době *následkem* zklamání, jež připravila lidstvu civilisace 7 m. po zklamáních; jak jsme jim (vlivům) bývali vydáni již *následkem* své blízkosti Vídni 85 m. pro svou blízkost k Vídni; jak jest však *v tomto ohledu* se vzděláním národů? 20 m. po té stránce; politická *odvislost* 20 m. závislost; otázka, *jejíž zodpovídání* by nás asi odvedlo daleko od vlastního předmětu 20 m. jejíž řešení anebo otázka, na kterou nelze odpověděti a nevzdáliti se při tom daleko a p.; kratičká doba našeho národního života, jež *slouží* našemu vzdělání *za podklad* 27 m., jež je jeho podkladem; až pak *nadejdou* doby 35 m. nastanou, přijdou (nadejíti = skoro nadběhnouti); výminku *tvoří* doba husitská 29; tento pocit *tvoří* hlavní bolest generace 43, 48 a j. m. výminkou je..., je hlavní bolestí; ostatně ani lidé literární *nečiní* zvláštních výjimek 77 m. nejsou výminkami (nečiní výjimek = nikoho nevyjímají); jako jsme ji (Vídeň), *dík svého (!) zdomácnění* v německé atmosféře, znali my 37 m. při svém zdomácnění; naše hnutí probuzenské nebylo pro ně (Němce) tedy *žádným* smrtelným nebezpečím 37 m. nebylo pro ně smrt. nebezpečenstvím, (důrazněji) nebylo pro ně nijak smrt. nebezpečím a p.; nenávist *neplatila* ani tak *vlastnímu němectví* 41 m. netýkala se, nebyla namířena proti... a p.; zájem *pro* všecko nové 42 m. o všecko; vinou našeho *bezútěšného* (trostlos) politického postavení v Rakousku 43 m. neutěšeného, beznadějného a p.; podléhali jsme klamům optiky *výlučně* literární 45, 48 m. čistě, pouze literární; kosmopolitism německý byl vystřídán vlnou *úzkoprsého* vlastenectví 59 a j., m. omezeného, malicherného a p.; obě (Francie i Anglie) *představují* stejný typ 48 m. jeví, ukazují a p.; Francouz zapomene zase a poplete si všecko, co je mimo meze francouzského světa, protože nemá *jednou* (= einmal) pro to zájmu 50 m. zkrátka a dobře; nelze říci, že by (vzdělání u Francouzů) šlo hluboko do duše, za to však jde *bezprostředně* do celé osobnosti 54 m. hned, rovnou a p.; (vzdělání německé) *nesnese srovnání* s výkvětem vzdělání francouzského 61 m. nedá se srovnávati; vliv jejich jest *příliš* zjevný a známý, *než* aby bylo třeba o něm se šířit 73, 93 m. příliš zjevný, aby...; *v prvé řadě* je to Flaubert 74

m. především, přede všemi; (Čech je i proti své vůli) *na ni* (vzdělanost německou) *vázán* a jí prosycen 77 m. je na ni odkázán, závisí na ní; s odporem, jejž *vyvolávalo* po celém světě Německo 78 m. budilo, probouzelo; to jsou jen ... *sporé* ukázky, ale málo kdy co širokého a plný obraz poskytujícího 108 m. řídké, nečetné (sporý = vydatný) atd.

Z hrubších tiskových omylů uvádíme na str. 20: kde rovnováha vzdělanostní je v jednotlivci poručena (m. porušena) jednostranným sklonem k pólu tomu či onomu; na str. 22: civilisace nás také ze všech stran obklopuje, prostupuje náš život a nelze vyhověti (m. nevyhověti) jejím velitelským požadavkům, nemá-li naše dráha ve společnosti ztroskotat anebo nemá-li platit za blázny nebo podivíny; aby na n i (= na ní, na kulturní sféře) samotné mohl postaviti soustavu svého vzdělání 63; mezi Rýnem a Vislem (= Vislou) 106.

Po stránce věcné nelze souhlasiti se spisovatelem, že »válku (světovou) vyvolali vzdělanci a zavinil ji ze všeho nejvíce rozdíl jejich vzdělání dle (sic!) národnosti a jazyka« (str. 26); poněkud nelogické jest tvrzení Krejčího (str. 33), že »Palacký dal nám p r v ý d e f i n i t i v n í obraz našich dějin.«

František Šimek.

Své výklady o závislosti české kultury na kultuře německé podepřel Krejčí také rozborem českého názvu pro pojem »kultura«, totiž slova *vzdělání*, a výkladem o jeho poměru k něm. názvu *Bildung*. Krejčí vykládá (str. 13), že se český název vzdělání zakládá sice na jiné představě než něm. *Bildung* (od bilden = zobrazovati, tvořiti), totiž na zpracovávání půdy pro příští sklizeň, a že je tedy bližší latinskému názvu *cultura*, vyšlému z výrazu *agrum colere* = pole vzdělávati. Přes to však prý v názvu českém i německém jde v podstatě o úkon velmi podobný, neboť v obém, v něm. *bilden* (= ein Bild machen) i v čes. *vzdělávati* (= pole zpracovávati), je obsažena představa tvoření, utváření, a tedy obé, přeneseno obrazně na rozvoj lidské duše, znamená prý vlastně totéž. Usuzuje z toho tedy Krejčí, že našim českým pojmům o vzdělání je nejbližší pojem německý, a to nejen jako pojem, nýbrž i jako j m é n o.

To je, pokud jde o jméno, sice kombinace na pohled velmi bystrá, ale skutečný významový vývoj slova *vzdělání*, jak jej můžeme sledovati v přímé spojitosti po několik století, neodpovídá této kombinaci a jeví mnohem víc samostatnosti, než by se podle výkladu Krejčího mohlo zdáti. Sloveso *vzdělávati* podle svého utvoření (etymologicky) i podle skutečných dokladů znamenalo původně ‚dělati, pracovati o něčem tak, aby to šlo

vzhůru, rostlo'. Proto se ho užívalo ve významu hmotném o stavění chrámu, věže, paláce, domu, zdi, oltáře, šancí atd. (na př. bohu na čest kostely vzdělachu Pass. 341; věž, kterúž vzdělávachu synové Adamovi BKladr. Gen. 11, 5; zdi z kamene pevného vzdělané Chelč. Post. 209 a; vzdělati oltář veliký Kral. Joz. 22, 10; (Hadrian) kázal vzdělati město i chrám Mand. A. 180 a 1 atd.); proto se říkalo i »vinici vzdělati«. Tento význam původní, který žil plným životem ještě v 17. stol., z dnešního jazyka již vymizel a objevuje se leda archaisticky. Sledujeme-li jeho další vývoj přímou linií, bez odboček, nalézáme jej aplikovaný, jak se děje velmi často, na člověka; »*vzdělávati člověka*« znamená pak totéž co »*vzdělávati chrám*«, t. j. dělati, aby šel vzhůru, starati se o jeho hmotný prospěch, podporovati jej atd. (= fördern, pousser). Na př.: sebe při J. M. skrze pochlebenství vzdělávali 2. Apol. 75 (= sie beförderten ihr eigenes Wohl); slova Malachiášova (3, 15) »kteříž páší bezbožnost, vzdělávají se« vykládají kraličtí překladatelé: šťastně vzhůru rostou a rozmnožení berou v bohatství a slávě; jestliže navrátíce se zůstanete v zemi této, zajisté že vzdělám vás a nezkazím Jer. 42, 10 (= pozdvihnu, rozmnožím atd.).

Velmi brzo se však přenáší přirozeným pochodem myšlenkovým tento význam materiální na hodnoty vyšší a výraz »*vzdělávati člověka*« nabývá významu ‚pomáhati mu v přípravě pro odplatu nahoře, v království nebeském, t. j. starati se o jeho povznesení náboženské a hlavně mravní'. Na př.: budeť mluviti (člověk) chválu boží a ty věci, které sú k vzdělání bližních Chelč. Post. 88 a; pro vzdělání bratrův zkrátka chtěl pověděti Zák. sv. Ben. 74 (Jgm.); když pak prorokuje, lidem mluví vzdělání i napomínání i potěšení 1. Kor. 14, 3 (a často v listech Pavlových). Ve významu tomto žilo slovo vzdělati a jeho odvozeniny ještě na poč. 18. stol.; na př.: kázání tak zpraveno bylo, že bez urážky každý katolík přítomen i vzdělán býti mohl 1827 ČČM. 3, 122; mluvě o vypsání životů svatých, praví Palacký: zprávy tyto k nábožnému a vzdělávacímu čtení (t. legenda) ve křesťanstvu sloužiti měly 1837 ČČM. 406; ještě Jungmann v Hist. lit. pod heslem »(knihy) vzdělavatelné a nábožné« zahrnuje literaturu nábožensky mravoučnou a v tom významu se vyskytuje slovo »vzdělavatelný« pak dosti dlouho na titulech knížek určených k mravnímu povznášení čtenářů. Teprve pokračující zesvětštění vzdělanosti v století 19. dalo slovům *vzdělati, vzdělání, vzdělávací* atd. význam, který mají dnes (Historie o vzdělanosti neb kultuře jest vlastně speciální historie 1820 Jungm., Sloves. LXXXVI).

Kdybychom tedy chtěli k našim výrazům pro pojem kultury hledati skutečné paralely v slovním pokladu jazyka německého, odpovídající významovému vývoji slov českých, nebyla by to slova *bilden* a *Bildung*, jak se domnívá Krejčí, nýbrž mnohem bližší výrazy německé *erbauen*, *Erbauung*, *erbaulich*, s tím toliko rozdílem, že význam českého *vzdělávati* pokročil v svém vývoji dále a že význam, v němž se obě slova, české i německé, shodovala, u nás již zanikl. Z toho je tedy vidět, že se náš český název pro pojem ‚kultura' nejen vyvinul jinými cestami než nynější běžný výraz německý, nýbrž že v jeho významovém vývoji je zachován i zajímavý příspěvek pro historii vývoje a přerodu domácích názorů na podstatu vzdělání.

E.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Listech fil. 51, 4—5 vykládá V. Machek o původu a původním významu slova hať, které se vyskytuje u nás jednak jako apelativum, jednak jako jméno místní (Hatě). Podle jeho výkladu je odvozeno ze slovesného kmene ga-, znamenajícího kráčeti, touž příponou jako slova mast (z mazati), past (z padati) a j. Znamenalo tedy slovo »hať« původně chůzi, přechod; protože kraje obývané za dávných dob Slovany byly močálovité a přechody přes mokřiny musily býti vykládány svazky proutí nebo roští napříč položenými, nabývalo slovo hať také významu proutí, roští. Z významu původního lze vyložiti takto i další významy, které má nebo mívalo slovo hať, t. j. význam ‚most' a význam ‚hráz', neboť i hráze bývaly přechody. Z podst. jména hať je utvořeno sloveso hatiti, které podle různých významů slova základního znamená nejčastěji buď něco roštím pokrývati n. pokládati anebo něco přehrazovati (na př. vodu), staviti, přeneseně pak něčemu překážeti (zhatiti = překaziti, zkaziti). Podobný příklad jazykových změn, jimiž prošlo slovo hať, poskytuje slovo pouť, pův. pąť = cesta; je to slovo v podstatě totéž jako lat. pons, které znamená most, a řec. pontos, značící moře. Jiného původu než »hať« je slovo háj. Machek vidí v něm týž základ etymologický, který je v slově hejno (v. NŘ. 6, 249), a připisuje mu původní význam zpívání, zaklínání zpěvem, zaříkávání a pak zbraňování vůbec. Tento poslední význam obráží se zvláště v odvozeném slovese hájiti = zaříkáváním ochraňovati, pak chrániti, hlídati vůbec; odtud pak se podst. jm. háj mohlo státi i jménem místa, kam nebyl dovolen přístup, posvátného háje a pak háje vůbec. Obě slova jsou tedy tím zajímavá, že se v nich odrážejí kulturní poměry dob pradávných. — V 6. sešitě téhož časopisu vypisuje J. Volf historii nejstaršího názvosloví tiskařského, dosvědčeného v českých prvotiscích (do roku 1500). Nejstarší název pro knižní tisk byl původu cizího; je to slovo im-

pressí = tisk a příslušné k němu subst. impressor (řidčeji impressator) = tiskař, výrazy, které se dožily až 19. stol. Časem však se nahrazují slovy českými, podle těchto latinských slov utvořenými: vytiskati n. vytisknouti, tiskati n. tisknouti (dotisknouti, přetisknouti); to jsou (kromě »tiskati« a »vytiskati«) termíny dnes běžné. Dočasně (v tiscích plzeňského Mikuláše Bakaláře) objevuje se u nás výraz tlačiti = drucken, dochovaný podnes na Slovensku (tlač, knihtlačiarna a p.), na Moravě pak jeho synonymum dáviti, vdáviti. Na českém jihu se užívá pro tiskaře i názvu aufdrukar, který znamená ovšem spíše toho, kdo natiskuje obrázky na látky a pod.

V 1. seš. nového (XI.) ročníku Časopisu pro moderní filologii pokračuje J. Janko v svých etymologických výkladech slov českých. o nichž jsme přinášeli zprávy už v dřívějších ročnících Naší řeči. Vykládá nově tato slova: alternace, střídání tepla a zimy v horečce, z lat. alternatio (alternare = střídati); alternativa, volba mezi dvěma možnostmi, z franc. alternative (z téhož slovesa); altruismus, nezištná láska k bližnímu, z franc. autrui (lat. alter = druhý, bližní) podle slova egoismus (utvořeno Comtem); aludel, nádoba k sublimování, zvl. rtuti, z arab. al-utal (= ona nádoba); aluminium, hliník, z lat. alumen (= kamenec) podle magnesium, sodium a p.; alumnát, výchovný ústav, zvl. kněžský, z něm. das Alumnat a to z lat. alumnus, vyživovaný, chovaný (od alere = živiti); alura, krok, chod, držení těla, přen. způsob, chování, z franc. allure (od slovesa aller = choditi); aluse, narážka, odkaz, z lat. allusio (od slov. alludere z ad = k, ludere = žertovati); Aluš, Aluše, jména stč., z něm. Albertus, Alberta, -ina (později i Albína n. Alžběta); aluviální, naplaveninový, z lat. podst. jm. alluvium (od slovesa ad-luere, omývati, zaplavovati, nanášeti); stč. alvar, latinská mluvnice, ze jména proslulého kdysi gramatika špan. Em. Alvara (* 1526); alveolární, při lůžku zubním tvořený (o hláskách d, t, n), z lat. alveolus = korýtko, zubní lůžko; Alvík, Alvín, domácké tvary z Albín; alviš (valašské), ibišek, je z ob. ajbiš (něm. Eibisch); Alžběta je z řec.-lat. Elisabeth a to z hebr. Elišabat (= kdo u Boha přisahá, jej uctívá).

Lidové noviny ze dne 13. února*) přinášejí zprávu prof. Novotného, že známý Zikmund n. Ziga Vaníčkovic je jmenován u Paprockého (r. 1602) též Žižka Vaníčkovic; L. N. (P. Váša) soudí, že je to onen hledaný doklad,

---

*) Dva dni před tím otiskly L. N. drsnou a nevěcnou noticku P. Váši proti mé odpovědi prof. Titzovi v 2. seš. NŘ. Nemohouce nepřiznati mým výkladům aspoň »místy« přesvědčivost, snaží se zeslabiti jejich váhu tím, že mi podkládají za popud osobní zaujatost a zlost. Ani to není pravda, ani ono. I v svém referátě i v odpovědi jsem se přece jen hájil, a to po obakrát na přímé vyzvání a po obakrát důvody jen věcnými, ne osobními. A zlobit jsem se neměl proč, neboť odpověď prof. T. přinášela mi plné zadostiučinění, potvrzujíc správnost mých výtek i závěrů. L. N.

který by dotvrdil rovnici Žižka = Zikmund. To je ovšem soud velmi ukvapený. I bez bližšího kritického ohledání této zprávy lze již napřed říci, že cena tohoto pozdního a ojedinělého svědectví, vzdáleného od počátků jména skoro 250 let, je víc než problematická, zvláště když k tomu ještě víme, jak se rozličným jménům, jako Hynek, Aleš a p., v různých dobách různě rozumělo (v. NŘ. 9, 46). Rovnice založená na dokladě Paprockého mohla by tedy platit leda pro začátek 17. stol., ne však pro dobu, kdy vzniklo jméno Žižkovo. Ostatně jméno Zikmunda Vaníčkovic je v současných pramenech doloženo v takové spoustě dokladů (a v nejrůznějších variacích, Zikmund Vaníčkovic, Ziga Vaníčkovic, Sigmund řezník, Ziga řezník Vaníčkovic, Ziga pergmajstr, Zikmund Vaníček, Zika Vaníčkovic, Sigismundus Vaníčkonis atd.), že nemůžeme býti v nejmenších pochybnostech o tom, jak mu jeho současníci říkali. Žižka Vaníčkovic je tedy patrně buď pozdní, mylná kombinace Paprockého, který byl Polák a v Čechách jen několik let, anebo ještě spíše jeho opisovačská chyba, jakých (i ve jménech) zjistil Sedláček u Paprockého víc než dost (srov. Věst. KČSN 1890, 386 n. a 1892, 47 n.).

Takové bude zajisté také mínění prof. Titze o tomto dokladě, neboť sám pronáší v svém spise o Žižkovi (str. 25) na základě materiálu sneseného Vojtíškem mínění, že se už r. 1437 necítila souvislost jména Žižka se Zikmund (= Ziga). Píše: »Janek Žižka (z r. 1437) je nazván, jak jsme řekli, na paměť našeho hrdiny, Ziga je pouze zkrácenina jména Zigmund; na vznik a původ jména Žižka se už asi r. 1437 zapomnělo.« Pokládá tedy jméno Žižka už v té době za jméno sui generis, isolované. Necítila-li se však souvislost jména Žižka se Zigmund (= Ziga) už r. 1437, nemohla se cítiti pak už naprosto až r. 1602. Také není možno, aby byli Zigovi (Zikmundovi) Vaníčkovic říkali kolem r. 1520 Žižka, protože podle Titzova spisu (str. 47) vystoupením Jana Žižky z Trocnova jméno Žižka »přestalo vůbec býti jménem křestním«.

Referuji o tomto novém příspěvku, protože jsme otázce jména Žižkova věnovali v NŘ. tolik místa. Jinak leží tento poznatek úplně stranou argumentace prof. Titze a mého referátu o jeho spise se tedy netýká a nic na něm nemění. E.

Za tisku mohu dodati, že se má domněnka o dokladě z Paprockého potvrdila: je to určitě jeho chyba opisovačská. Paprocký přejal celý pasus

---

patrně nechápou (vl. nechtí chápati), že je možno vytýkati a dokazovati někomu třeba i důrazně chyby a nedostatky i beze zlosti, kterou v tom vidí nanejvýš jen ten, koho se to týká, a ten, kdo mu straní. Výtky »rabies philologica« užívají L. N., jak se už zdá, jako pohodlné zažehnávací formule, kdykoli potřebují zastati se proti NŘ. nějaké útočné povýšenosti usvědčené z vlastních slabostí. Ale tím se z černého bílé neudělá.

z Kroniky Hájkovy, která má na tom místě správně Zika Vaníčkovic, a ne Žižka. Pro srovnání kladu zde obě místa vedle sebe, z Hájka (r. 1524) i z Paprockého (Diad., kn. V, p. 123).

Téhož Leta: Stalo se jest w Praze za gednoty Starého a Nowého Miest Pražských pozdwiženij takowé, že *když Purgmistr a Konsselé na Rathauze dole w saudné swietnicy* Saudili: Tu *Zyka Waničkowicz s nemalým počtem žalowali na dwa Sausedy, žeby o jich Farařy Taynském Mistru Hawlowi nietczo mluwili.* A nechtiewssy potom na odloženij a waypowiedi přestati, *zgímali hned tu dwa ty sausedy.* A *Purgmistru* Auřad a *pečet odyali, s niekterými* Konssely na Rathauz *do wiezenij dali a to přisslo* zpříčyn nesworného kazanij *Kniezskeho,* . . .
yakož *potom niekteřij* byli *zmučeni, niekteřij wypowijdáni: A wssak potom, když gest se to ginače wyhledalo, do Miesta su* zase *z rozkázanij* Gehomilosti *Królowské přiyati.* A o tu dřyhodu sau *smluweni*

čzasu gednoho, *když Purgkmistr a Konsselé na Rathauze w dolegssí swětnicy Saudnj* seděli, wstaupil do Raddy *Zižka Waničkowic s nemalým počtem* Towaryssůw swých a ti *žalobu wedli na dwa Sausedy* z přjčiny té, *že gsau nětco proti Hawlowi Fařáři Teynskému mluwiti měli,* a hned sami včiniwsse Nález, *yali ty oba dwa Sausedy, Purgkmistru Pečet odňali* a *dali* gey *do Wězenj* y *s některými* ginými, *což wsse dálo se* neginým půwodem gednom *kněžským.*

a z těch *potomně někteřj zmučenij někteřij wypowěděnij. Ale když se gináče potom wyhledalo,* z *poručenj Králowského* zas *do Města přigati* a *smluwenj.*

K tomuto zjevnému omylu opisovačskému ještě poznamenávám, že se slabiky Zi- i Ži- píší u Hájka stejně, obyčejně Zi- (řidčeji Zy-). Z Paprockého dokladu nedá se tedy vyvozovati pro »rovnici« Zikmund = Žižka zhola nic.

E.

HOVORNA.

AŽ NA. V 5. č. VIII. roč. N. Ř. je vyslovena domněnka, že jsem snad výraz a ž n a ve smyslu »kromě, vyjma« pojal do Slovníku českých vazeb a rčení omylem, neporozuměv Bartošovu výkladu z jeho Rukověti. Přiznávám se, že jsem mu dobře rozuměl. Tento germanismus jsem uvedl proto, abych osvětlil rozdíl mezi výrazy a ž n a a a ž d o. Říká se totiž často nesprávně a ž n a místo a ž d o. Proč jsem však hned nezamítl a ž n a ve smyslu »kromě, vyjma«? Proto, že 1. vyd. mého Slovníku mělo ukazovati, jak píší naši nejlepší znalci nynějšího jazyka spisovného. A dal jsem více na praxi

než na teorii. Ač Bartoš toto rčení zamítá, přece sám píše: Než se počne dojiti, veženou se ovce do honěnice, prostřední struňga se zatáhne až na malý otvor. A u Jiráska jsem našel: Na dobré místo se prodrali až na malého Kudelku. Tyto příklady jsem měl v 1. vydání. V 2. vyd. jsem je vynechal, protože se mi zdály dlouhé, a dal jsem tam jiné, jak mě náhodou napadly. Uznávám, že jsem chybil nepřipsav, že je to germanismus a že by bylo lépe užívati místo něho českých rčení na témž místě uvedených. J. Mašín.

Výklad p. prof. Mašína jsme pokládali za nedorozumění jen proto, že Bartoš v své Rukověti vytýká, že se mate »až na« ve významu zahrnovacím s novějším »až na« ve významu vylučovacím, kdežto p. prof. Mašín nabádá, aby se nemátlo zahrnovací »až do« s vylučovacím »až na«, což ve skutečnosti nikdo nemate, a kdyby mátl, nebylo by to chyba, protože pův. význam »až na« byl skutečně zahrnovací (až na krejcar). A varuje-li se dnes před užíváním »až na« ve významu »bis auf«, nestaví se tu teorie proti praxi, nýbrž praxe dobrých spisovatelů českých až do nedávna obvyklá proti praxi novější, do níž vniklo toto zčeštěné bis auf z ledabylé češtiny novinářské. Citovaný příklad z Bartoše se sem nevztahuje, neboť »až na« nemá v něm význam vylučovací, nýbrž resultativní (= až vznikne malý otvor).

BLÍŽITI SE K ČEMU (8, 225 n.). »V 8. č. vykládá prof. Zubatý o vazbách slovesa b l í ž i t i s e a vytýká mi, že v 1. vyd. Slovníku mám vazbu blížiti se k o m u, č e m u. Mám tam dva doklady této vazby: Dagmaře se blíží (Čech) a Hálek se blížil myšlenkovému ruchu (Vlček), ale až na druhém místě. Jestli snad byl někdo těmito dvěma doklady sveden, aby vůbec zamítal obyčejnou vazbu předložkovou, lituji toho velice, že jsem k tomu dal podnět, ale není to přece jen má vina. Kdo myslí, nemůže se tím dát svésti k zamítání obyčejné vazby. Příklad první je přece zřejmá licence básnická a druhý příklad je možný jen ve smyslu přeneseném. Neradím tedy, aby se mluvilo jinak než dosud. Ale K o t t již dávno schválil vazbu bez předložky a uvádí v Doplňcích ještě tento příklad z nové doby: Klidně blížily se lodě přístavu. — V 2. vydání jsem z opatrnosti doklad z Čecha již vynechal. — M e z i t í m. V témž čísle se mi také vytýká, že sice dovoluji m e z i t í m, ale zamítám m e z i d n e m, m e z i ř e č í. To jsem činil v 1. vyd. podle Brusu, v 2. vyd. však je to již opraveno.« J. Mašín. — Oba výklady byly napsány dávno, než 2. vyd. Mašínova Slovníku začalo vycházeti, a jen nedopatřením byly vytištěny beze změny.

BRNĚNSKÝ (F. K.). Tvar tento vlastně není odvozen od jména města, nýbrž od jména jeho obyvatel (stč. Brněnín, mn. č. Brněné, později porušením přehlásky Brňané, podle starého 2. a 7. p. Brňan, Brňany); že by v něm vězela lat. přípona -ensis, nevěříme, protože by se pak asi říkalo brnenský. Podobný je tvar p r a ž a n s k ý (Arch. č. 7, 151; 11, 199, z roku 1516), kterým však (vedle obvyklého p r a ž s k ý) se mínily jen vlastnosti

Pražanů, t. představitelů obce pražské. Tvar blanenský (příd. jméno k jménu města Blansko), který známe také z Nár. pol. 20. z. a 10. ř. 1923, je-li starý, dovedli bychom vyložiti jen tak, že by měl kořeny v pobočném pojmenování, na př. Blanná n. Blanné, nebo příd. jm. blanný (tvar budějický v. budějovský, budějovický předpokládá pobočný tvar Budějice = Budějovice, t. osada lidí Budějových = Budivojových).

CIVĚTI (6, 10). O tomto slově píše nám prof. dr. R. Schams z Prahy toto: Sloveso civěti bylo u nás doma obvyklé. Má matka, která pocházela z vesnice na vých. od Soběslavě a žila po celý život (od čtyř let) v Třeboni, užívala ho často. Seděl-li jsem na př. delší dobu nečinně, dívaje se zamyšleně před sebe do prázdna, posílala mě ven říkajíc: »'di taky ven mezi kluky, nemusíš pořád civět doma!« neb: »... civět za pecí!« Jindy posílala některého z nás hochů pro něco (pro vodu, ke kupci) s napomenutím: »A nezůsťaň tam dlouho civět!« Když jsem vysedával dlouho do noci nad knihou, brala mi ji říkajíc: »Čti ve dne, a nemusíš nad tím v noci civět!« Jindy říkala: »Teď lítáš (= běháš venku) a pak budeš zas do noci civět.« Když přišla sama odněkud pozlobena, že tam musila dlouho nečinně čekati, říkávala: »Musely jsme tam civět.« Myslím, že těmito příklady je význam slov. civěti dosti určen. Znamená asi »zamyšleně seděti neb státi, hleděti upřeně, nepohnutě, s očima jako ztrnulýma, bez zájmu do prázdna a nic nedělat.« Pejorativní smysl má to sloveso vždy, neb je v něm jakás výtka lenosti a pasivnosti. Od významu, který jsem uvedl, je podle mého mínění snadný přechod k významu, v němž civěti užívá Vrchlický a někteří jiní spisovatelé (»upřeně [na něco] hleděti«), neboť u člověka, který civí, upoutají druhého především jeho oči, upřené do neurčita neb na podlahu, zdánlivě upřeně něco pozorující, ač se třeba jimi nic nevnímá. A také slovenské civieť u Timravy se tím snadno dá vyložiti; neznamená ovšem »scházeti na těle, chřadnouti«, ale »nečinně seděti a hleděti bez zájmu do prázdna«, což je zvláště u dítěte, trvá-li to déle, vždy příznakem nějaké choroby. Slovo to je známo i jiným lidem z jižních Čech. — K slovesu navoliti se (7, 156) poznamenávám, že je v Třeboni a okolí obvyklé. Slýchal jsem je často doma i venku. Na př. hoch bil hocha a bitý volal: »Navol se, jo!« a nebránil se, věda, že by se neubránil. Když jsme se pouštěli s chutí do nějakého jídla, ale brzy jsme jísti přestávali, slýchali jsme: »To jste se brzy navolili!« Totéž jsme slýchali, když jsme se pustili horlivě do nějaké práce, která nás však brzy omrzela. — Ke zmínce o sloven. civieť poznamenáváme, že u Timravy asi opravdu znamená ‚scházeti na těle'. Ten význam nalézáme v Kálalově Slovn., Kott 4, 900 má od Slováka Sasinka vyciveti (t. vycivieť) s význ. ‚vyhubeněti', s dokladem Dobšinského (vycivel na triesku), vycivený ‚hubený', vycivenosť ‚hubenost' s doklady, a sami máme doklady ze Sládkoviče, Kukučína a j.

ČI, ČILI (J. V.). Partikule či (čili), utvořená z téhož kmene jako tázací zájmeno kdo, měla v jazyce starším význam vždycky jen tázací a uváděla se jí buď otázka jednoduchá, anebo, a to častěji, druhý člen otázky rozlučovací (já či ty?). Způsob první se do jazyka novočeského nedochoval, leda archaisticky (opět milém u záchvatu, či mě miluje, se ptám, Čelakovský, Růže st. ve vyd. Jakubc. 2, 11) anebo dialekticky, na př. pravidlem na Slovensku (či ty nebanuješ?). Význam obecně rozlučovací (= aut) anebo v oslabené jeho platnosti význam vysvětlovací (sive) je teprve původu novočeského a podnět k tomuto způsobu užívání partikule čili vyšel patrně z RZ., kde je ho v tom smyslu omylem užito (po zákonu budeta jím oba v jedno vlásti či se rozdělíta rovnú měrú; = buď — anebo). Je zajímavo, že Jungmannův Slovník (I, 1835) jiného dokladu pro toto vlastně nesprávné užívání částice čili neuvádí. Přes to však se ho už v té době užívalo dosti často, zvláště ve významu ‚neboli', a užíval ho i Jungmann sám. Na př.: um čili matice vid (idejí) (1820 Jungm., Slsn. V); názvu čili titulu (Čelakovský v Čechoslavu 1824, 54), skandinávské čili nordické mythologie (Macháček v ČČM. 1827, 2, 1), Krovizové (či raději Srbalové) (Palacký v ČČM. 1829, 1, 116), galští či belgičtí Vendové (Palacký tamt.), mocnost či pronikavost (1840 Jugm. Slsn. 93) atd. Od té doby se užívání partikule či, čili drží v češtině ve významu spojky neboli a vedle ní nepřetržitě až do doby nové, ovšem skoro jen v jazyce knižním, v němž se tento význam právě vyvinul; jazyk lidový užívá částice či skoro jen ve významu tázacím, a to nejčastěji jen v takových případech, kde první člen rozlučovací otázky zůstává nevyjádřen (či bych se mýlil?). Vzhledem k tomuto víc než stoletému užívání částice čili jako synonyma spojky neboli bylo by snad možno přiřknouti oběma těmto výrazům rovnoprávnost v jazyce spisovném. Přes to však bychom doporučovali, aby se původní významový rozdíl mezi čili (tázacím) a neboli (vysvětlovacím) zachovával, neboť je to s užitkem jazyku, může-li dvě různé funkce vyjádřiti také dvěma různými výrazy. Mohou nastati případy, kdy na tom skutečně záleží, aby se rozlišilo na př. »já či on« (= když já, on ne, a naopak) od případů »já nebo on« (= kdokoli z nás obou, třebas i oba dva), »mocnost neboli pronikavost« a »mocnost či(li) pronikavost« atd.

HLAVY (J. L.). Mluvnická shoda v rodě řídí se zpravidla tvarem podmětu, t. j. jeho gramatickým (nikoli přirozeným) rodem. Tedy na př. »čtyři osoby (mužské) byly zabity n. všechny politické hlavy se na tom shodly« atd. V dalších větách s týmž podmětem (ovšem už neopakovaným) může pak už spíše býti shoda podle rodu přirozeného (= oni).

HŘÍBEK (R.R.) jako název hocha pasoucího hříbata (na Pardubicku) zná už Dobrovský, patrně z řeči lidové. Říká-li se tak i jinde v Čechách, mohli by nám povědět laskaví čtenáři.

KOC. NŘ. 8, 156 žádala od nás zprávu, jak je tvar koc ve významu kotec rozšířen. Zjistili jsme toto: Nominativu slova koc jen ve významu slova kotec pro ptáky se užívá v lidové mluvě v obcích Březinách, Pusté Rybné, Telecím, Borové, Sv. Kateřině, Oldřiši, Širokém Dole, Sádku, Korouhvi a v Poličce, t. j. v celé západní části okresu poličského. Z východní části okresu jen z jednoho místa, a to nejvýchodnějšího, Chrastavce, došla zpráva, že koc říkají jen lidé starší, mladší říkají krbec. V Poličce říkají koc nebo budka kotci pro špačky, krbec pro kavky. V Březinách je slovo koc v rodě ženském, v ostatních obcích v rodě mužském a skloňuje se: do koce, ke koci, pod kocem atd. Slovo koc v lidové mluvě znamená v Bystrém klep, klepaření a p., v Trpíně tlachání, v Dol. Lhotě klep (kocat = mnoho mluvit, nekocej! = nemluv hloupě, nepravdivě!, to je koc = to je hloupé povídání), v Chrastavci klep, pomluva (od kocati, t. j. mnoho, planě, zbytečně, jalově mluviti). Tyto obce jsou ve východní části Poličska. Slova koc na Litomyšlsku neznají vůbec. »Koc říkají horáci,« řekla jedna stará žena. Ale ani slova kotec neznají dosud naši lidé vůbec v mnohých obcích vých. Poličska (v Hartmanicích, Dolní Lhotě, Rohozné, Vítějevsi) a na Litomyšlsku (Heřmanice, Makov, Seč Vidlatá, Střítež, Kozlov, Zhoř); někde je znají jen ve významu chlívek pro králíky (Trpín na Poličsku, Jehnědí na Litomyšlsku), jinde znamená kotec místo oddělené v chlévě pro prasnice (Heřmanice na Litomyšlsku). Budce pro ptáky vůbec říkají krbec ve vých. části Poličska (Hartmanice, Svojanov, Trpín, Chrastavec), nebo krb (v Rohozné ve východním Poličsku, Jimramově na Moravě na hranicích Poličska, Seči Vidlaté na Litomyšlsku), v Poličce budce jenom pro kavky říkají krbec. V Heřmanicích na Litomyšlsku říkají krbec holubníku. Pro ohradu pro kobylu s hříbětem, v chlévě pro odstavené tele užívá se jména kotlina v záp. Poličsku (na Březinách, v Širokém Dole, Telecím), ve vých. Poličsku (v Rohozné) se tak říká i ohradě pro housata a kačátka. Podle zprávy říd. uč. J. Kašpara z Borové (záp. Poličsko) se dříve užívalo i za slovo kotlina tvaru koc, na př. slula tak příhrada na brambory ve sklepě, pro odstavené tele v chlévě a p. Na Litomyšlsku ohradě pro kobylu s hříbětem ve stáji říkají už jenom příhrada (Seč Vidlatá), ohrada (Střítež) a v Korouhvi na Poličsku stání n. také štont vlivem sousední německé obce Jedlova. Frant. Mík.

KÝČ (F. K. P.). Tak říkají malíři obrazům, které myšlenkou a provedením stojí pod náležitou úrovní uměleckého díla, zvláště pracím, které tak vyšly v slabší chvíli nebo z jiné příčiny z rukou umělce schopného věcí lepších. P. tazatel cituje ze zprávy o výstavě »Manesa« (Nár. osvoboz. 24. ř. 1924) větu: »Tu a tam sestoupí se až k romantismu barevných pohlednic..., a ježto Italská riviera je oživlou pohlednicí, jsou tyto obrazy pohlednicovým kýčem.« Také Němci tak říkají; v Prag. Abendbl. jsme čtli 13. pr. 1924 o výpravě Blodkovy opery ,V studni' v Nár. divadle úsudek »weniger erfreulich, da man vom Nationaltheater viel besseres gewöhnt ist, als üblich

provinzialen Theaterkitsch«, což Večer 15. pr., přibíjeje větu, kterou se p. -ff. neostýchal vytisknouti o Blodkově opeře (»to je psina«, po česku, jako by němčina neměla výrazu na Blodka dosti sprostého; až se bude pan -ff ohlížeti po něčem ještě sprostějším, doporučujeme mu pepický tvar psinděra, jejž jsme čtli v prosinci po nárožích v oznámeních kterési sylvestrovské zábavy), překládá »obvyklý provinciální kýč«. Zdá se, že to je mezinárodní slovo malířské (podle vzpomínky mistra Bílka přinesli je moravští malíři z Mnichova), ale pravý jeho původ je nesnadno zjistiti. Stejně zní ang. keech (něm. Kitsch ovšem s krátkým i), což znamená hroudu loje; ale to je podle laskavé zprávy prof. Mathesia slovo neužívané, neznámé i Angličanům s universitním vzděláním, a k tomu ani veliký oxfordský slovník neví nic o tom, že by se ho užívalo nějak ve významu přeneseném (metafora o obraze, jako o něčem na plátno nahňácaném by nemožná nebyla). V Německu prý je domněnka, jejíž správnost by se teprv musila dokázati, že Kitsch pochází z židovského žargonu. Podle zprávy prof. Janka má slova der Kitsch, kitschig s význ. ‚Schund, minderwertig' Wessely-Schmidt, D. Wortschatz 6. vyd. 1925, ale bez výkladu; podle 9. vyd. Klugova Etym. Wt. 1921 by to byla obměna angl. sketch (skizza, vysl. skeč), jež se ujala v 70., 80. letech 19. st. u mnichovských obchodníků s obrazy (angličtí a američtí kupci prý žádávali, nechtěli-li mnoho platiti, »einen Sketsch«). Podle Kluge je to slovo po prvé zapsáno v Sandersově Erg Wtb. 1885 s doklady ze 70. let (srv. Avenarius, Kunstwart 33, 222). Židovské slovo Kitsch podle pátrání prof. Janka není. Snad nás poučí o něčem někdo ze čtenářů. Zatím se zdá, že ‚kýč' u nás přichází do módy a že se tak bude říkati všemu možnému. Tak jsme se dočtli ve Več. Pr. 1. 4. ún. 1925, že »v Rokoku hrají od 30 ledna trochu mnoho kýče na dlouhý večer«. — Je-li škola (v Pardubicích) u skutečného kostelíčka, mělo by se opravdu psáti Škola u kostelíčka, anebo je-li označení místa spíše již vlastním jménem, Šk. U kost., jako v Praze máme ulice U železné lávky, U divadla a p.

LABE (V. K.). Jméno této řeky se pokládá obecně za slovo keltskolatinské (Albis); z Albis, které je opřeno i německým Elbe, vzniklo jméno české týmž přesmyknutím hlásek al jako na př. v slově laň(í) vedle cslov. al'n'ji nebo v labuť (labud), které je téhož kmene jako lat. albus (= bílý). Jak vznikla jm. Zálaby, Labe atd. na místech od Labe vzdálených, lze vyložiti nejspíše tím, že se jm. Labe přenášelo i na jiné vodní toky. Sedláček (Snůška starých jmen) uvádí na př. se jménem Labe potůček vpadající do Jizery u Malé Skály, při jehož ústí je i víska Labe. Takových jmen mohlo býti po Čechách víc, třeba se nezachovala. Místní jméno Labouň nesouvisí se slovem Labe, nýbrž je to odvozenina z osob. jména Labún.

OKRESNÍ OSVĚTOVÝ SBOR (A. H.). Podle nynějších ustálených zásad pravopisných píší se názvy spolků a společností složené z několika slov tak,

že se první člen jména píše písmenem velkým a ostatní členy (nejsou-li samy zase vlastním jménem, na př. Praha) písmenem malým. Protože pořádek členů ve jméně spolku bývá ustálen (na př. Královská česká společnost nauk a p.), týká se psaní velkým písmenem zpravidla také určitého členu tohoto jména; změní-li se z nějakého důvodu pořádek nebo počet členů, píše se velkým písmenem ovšem zas člen první (na př. Učená společnost). Podle dnešních pravidel má se tedy psáti Osvětový sbor, Okresní osvětový sbor, Sbor osvětový atd. To je pravidlo mechanické, a proto velmi pohodlné. Psáti velkým písmenem všechny členy složeného jména je proto nevhodné, že se ve jménech takových vyskytují slova, která není možno psáti velkým písmenem, na př. spojky (Čes. akad. věd a umění) a předložky (Spolek pro povznesení obchodu a průmyslu a p.); bylo by třeba stanoviti výminky od pravidla a tím je komplikovati. Píší-li se ve zkratkách (na př. ČČH., JUDr. a p.) všechny členy velkými písmeny, má to zase své příčiny. Protože je zvykem mezi jednotlivými členy zkratky nedělati interpunkčních znamének (teček) a protože se vedle velkých písmen vyskytují ve zkratkách i písmena malá, byl by z toho leckdy velmi nečitelný útvar, kdyby se celá zkratka kromě počáteční litery psala písmeny malými (na př. Osln. m. OSlN. a p.).

OSUHLÝ (J. C.) je slovo z nářečí východních, žije na Moravě a zvl. na Slovensku. Slov. osuha n. osuheľ, slov. i mor. osuhlina znamená buď jinovatku nebo častěji syrovou mlhu. Příd. jména osuhlý užívá se obyčejně ve významu přeneseném, zasmušilý, ponurý, až i příkrý. Do spisovné češtiny se dostalo z biblí Kralické, která v tomto přeneseném významu užívá slov osuhlý i osuhlost (Lepší jest horlení nežli smích; nebo zůřivá tvář polepšuje srdce Kaz. 7, 3; ve výkladě k slovu zůřivá = osuhlá, přísná.) Úplně však v češtině spisovné nezdomácnělo a vyskytuje se obyčejně jen u spisovatelů ze Slovenska pocházejících (u Palkoviče, Šafaříka, Jar. Vlčka a j.). Polské dial. osęgły znamená deštivý. Ve Sborn. fil. 3, 203 se to slovo domněnkou spojuje (zvl. pro jistou obdobu z jaz. stind.) s kořenem slovesa sáhnouti atd. (psl. sęg-), význam by byl nepříjemné sahání po někom n. svírání (srv. rčení o nepříjemném chladu ‚po mně sahá').

PEŇ. Z Humor. l. jsme uvedli 9, 28 z prosince 1924 doklad, kde je toto slovo ne rodu muž., jak odjakživa bývalo a je ve všech jazycích slovanských, nýbrž rodu žen.; 11. led. 1925 jsme čtli v Nár. l. ve zprávě univers. prof. Vorovky o problému, »jak dospěti k takovému pojetí vědy a náboženství, aby náboženství mohlo býti považováno za peň vyrostlou ze samého kmeny vědy«. Ostatně je »peň vyrostlá z kmene« i smyslem (nebo nesmyslem) něco asi takového, jako by byl ocas vyrostlý z ohonu; aspoň všecky slovníky učí, že — zase nejen v češtině — peň je totéž co kmen (leda s tím rozdílem, že slovo kmen mívá i přenesené významy vztahující

se k něčemu jinému než k stromu, a že peň je nejčastěji již jen mrtvý kmen stromu). Nám je to ovšem novým důkazem, jak rádi se naši spisovatelé ohánějí slovy, která jim jsou jen prázdným zvukem bez určitého smyslu.

RASTISLAV (J. B.). Mezi tvary Rostislav — Rastislav je týž rozdíl jako mezi čes. růsti — rostu a slov. rásť — rastiem. — Cyril je polatiněný tvar řec. jména Kyrillos, Metoděj je z řeckolatinského Methodius. Jména Boleslav, Mojmír, Přemysl, Bořivoj, Vratislav, Břetislav, Soběslav jsou jména složená z prvků domácích, bole- (= více), -slav (sláva), -mir (= svět n. mír), boři- (= bojovati), vrati- (= vrátiti), břeci- (= zvučeti) atd., ale skládati z nich slova určitého významu je věc těžká, protože takováto jména vznikla namnoze mechanickým spojováním prvků obsažených ve jménech jiných. Vzorem byla tu často složená jména německá; proto se v těchto českých jménech složených vyskytují tytéž prvky jako ve jménech německých: -mir = frid (Sieg-frid), -slav = hlud (Lud-wig), boři- = gunt (Günt-her), pluk = diot (Diet-rich) atd. — Proč by se měla NŘ. starati o to, aby se jmény stč. vytlačovala jména biblická nebo jména jako Osvald, dobře nechápeme. Vždyť je to přece jedno, jmenuje-li se někdo Tomáš či Vratislav a p. — J o s e f píší Pravidla takto a T e r e z i e a A n a s t a z i e se z patrně proto, že je to psaní tak ustálené. — Jak se rozšířil hanácký dialekt z původních sídel Hanáků přes Brno na Ivančicko a Znojemsko, je těžko říci. Neznáme původních sídel Hanáků a přesuny hranic nářečních souvisí patrně s přesuny obyvatelstva. — H y p r je jméno patrně německé; snad souvisí s něm. Hippe, které značí kosu, jindy kůzle. — Říkají-li na Ivančicku slanému rohlíku s l a ň á k, nelze proti tomu nic namítati. Přípona -ák je v lidovém tvoření velmi oblíbena a tvoření je správné. Z toho ovšem neplyne, že bychom měli slovo slaňák zaváděti. —

ROHLÍK (V. J.) je staré české pečivo, pojmenované po rohovitém tvaru. Nejstarší pojmenování známé je r o h á č e k (Winter, Děj. řemesel a obch. v 14. a 15. st., 126), již z konce 14. st., tvar r o h l í k je doložen již v 15. st. jako příjmení, na pojmenování pekařského výrobku u pí. Zuz. Černínové v 1. pol. 17. stol. Rohlík je zdrobnělý tvar jména r o h e l, jež známe jako přezdívku »rohatého«, nesnášelivého člověka (Kott 3, 86; tato přezdívka by mohla vězeti i v příjm. Rohlík). Rohlík se místy říká také ptáku rorejsu po ocasu vidlicovitě rozděleném (Kott 7, 584; Přísp. 1, 464; 2, 275), z téže příčiny na Moravě také nějakému druhu vlaštovek (Kott 3, 86). »Rohlíčky« jako druh brambor mají jméno po tvaru. Podobné je sloven. jméno rohlíku »rožek«.

STÝNITI. P. G. C. Křikava upozorňuje, že se na Pelhřimovsku říká: »Jak se to trochu stýní (= ztenčí), tak se to hned trhá.« Sloveso stýniti (spis. tvar by byl zténiti) je odvozeno od přídavného jména tenký týmž způsobem

jako stč. výsiti (nč. výšiti) od vysoký, hloubiti od hluboký, krátiti od krátký atd. — Proč zavedl Statistický lexikon obcí v Čechách název V e l k ý R y b n í k, říká-li se v kraji samém prostě Rybník, není nám známo. Snad k tomu vedly zápisy starší. Že každý přívlastek Velký n. Malý u jmen místních není vždy odleskem německých názvů, nýbrž leckdy původu domácího, vykládal v NŘ. 2, 65 znalec moravských míst. jmen Fr. Černý. — Přisouvání hlásky ch k slovům jako b r a t r c h, v í t r c h, k m o t r c h zaznamenal také Šembera z nářečí t. zv. podšumavského (Plzeňsko, Písecko, Budějovicko, již. Táborsko) a Bartoš z Valašska. Zpráva, že se tak vyslovuje také místy na Humpolecku a Pelhřimovsku, doplňuje tedy tyto údaje. Hláska ch vzniká tu, jak se podobá, čistě mechanicky, jako předržení proudu vycházejícího z plic za současného svírání hrtanu.

ŠLIKOVES. Byli jsme požádáni, abychom upozornili na to, že úředně zavedený název této vsi, Š l i k o v a v e s, nikdy neexistoval a že se ho také nikde neužívá (lid říká Šlikovna). Ves je původu nového, byla založena asi před 130 lety a jména Šlikoves se jí dostalo hned při zrození v zakládací listině. Neběží tu tedy o obnovení názvu starého, časem zkomoleného, jak to bývá u podobných jmen místních, nýbrž o název původní, ovšem se stanoviska jazykového nesprávně utvořený, a tedy o rozpor mezi historickou věrností a jazykovou správností. Z tohoto rozporu by bylo bývalo nejsnazší vyváznutí po našem soudu, kdyby se byl nesprávný tvar původní nahradil raději existujícím tvarem dnešním, t. j. lidovým jménem Šlikovna, než uměle sestrojeným, ale neexistujícím názvem Šlikova ves. Ale když se už tak nestalo, pokládáme přece jen za správnější, aby měla osada jméno aspoň české než nečeskou zkomoleninu, jejíž stáří přece jen není tak vysoké, aby musilo býti stůj co stůj respektováno, zvláště když se jí ani v skutečné praxi lidové neužívá.

TATRČ. Toto slovo, našim slovníkům neznámé, čtli jsme o tetřevím nebo tetřívčím ocase (něm. Stoss), jímž bývají ozdobeny myslivecké klobouky. »Překrásná trofej, černo-bílá, kroucená »tatrč«, bývá pak lovci odměnou« (střelí-li tetřívka); »poznávám bílé peří pod tatrčí« (Fr. Krtil, Nár. pol. 1924, 8. dub., str. 1); »na hlavě zelený klobouk s tatrčí« (J. Sedláček, Nár. l. 1924, 26. list., 1). Byli bychom vděčni čtenářům za zprávy, kde je to slovo známo v mluvě lidové.

TUNKABONA (L. Č.). Tak říkávali šňupáci bobům tonkovým (faba Toncae), semenům jihoamerického stromu Dipterix odorata, jež pro vůni kladli do tabatěrek. V starých ročnících Humor. listů bývaly školské anekdoty »z university tunkabonské«, pojmenované asi po této šňupácké tunkaboně. Tunka nebo tonka býval také soudek na všelijaké zboží; je to zdrobnělý tvar slova tuna (ze stněm. tunna, později tunne, Tonne, což zname-

návalo veliký sud, také jistou dutou míru, dnes pak znamená váhu 1000 kg; snad slovo původu keltského; také franc. tonne atd.). Protože se z Ruska vozíval len v soudcích, říkalo se mu u nás také tunka, tonka (něm. Tonnenlein), a stejně se říká místy lněnému semenu. Na těchto různých významech a stejném znění s jménem Tonka se zakládá V. Bělovského hádanka z roku 1795 (v. Novoč. knih. Č. akad. 2, 12). Srov. k tomu J. V. Hrubého výklad »Nejstarší č. hádanka« ve več. Nár. l. 1916, č. 299.

VÁCLAV — WENZEL (V. K.). V tom, je-li třeba křticí jméno, které je součástí jména osobního, překládati či nepřekládati, není u nás praxe dost ustálena. Někdy bývá u nás křticí jméno cizí osoby převáděno na tvar u nás obvyklý, na př. Mořic Jokai (m. Jokai Mór), Bedřich Nietzsche, Tadeáš Košciuszko a p., mnohem častěji však bývá ponecháván křticímu jménu tvar, který má v jazyce vlastním; na př.: Friedrich Schiller, Jean Jacques Rousseau, George Eliot, Fedor M. Dostojevský, Luka Botić atd. Tím větší právo tedy máme, je-li třeba uvésti své jméno v souvislosti nebo v prostředí cizím, zachovati mu tu formu, v které ho užíváme doma, a nepodpisovati se Wenzel Novák, nýbrž Václav.

VALUTNÍ (F. S.). Od podstat. jména valuta jsou utvořena příd. jména valutní i valutový, pokud víme, stejné platnosti; v slově valutární je zachována přípona cizí (valutar-) právě tak jako v slově hypotekární vedle hypoteční.

VIĎ, VIĎTE. Francouz protkává svou řeč stálým ‚n'est-ce pas' (není-li to?), na něž obyčejně ani odpovědi nečeká, Němec podobným ‚nicht wahr?', český měšťák, chce-li mluviti vznešeně, říká ‚není-liž pravda?', nespokojí-li se pouhým ‚ne?' nebo ‚pravda?' Jsou to vsuvky, jimiž vyzýváme posluchače aspoň k tichému, vnitřnímu souhlasu. Lid v středních Čechách říká ‚viď, viďte?' Je ku podivu, jak toto prosté slůvko našim povídkářům a romanopiscům není po chuti; i když vystihují prostý hovor, stále raději píší ‚že?' (na př.: Slečno, vy mne milujete, že? Zahradník-Brodský, Nové sebr. sp. 10, 210). To nešťastné viď je zkomolené stč. vědě (= vím), které se jako vsuvka v souvislé řeči již od dob stč. všelijak komolí ve všech našich nářečích (vedě, vedi, veď, viď, ved, vet a j.); proč na naše středočeské viď najednou zanevíráme? Pravda, je to slovo kleslé významem i zněním; ale je zkomolená věta ‚že', která řeč tak divně usekává, něco tak dokonalého?

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.